

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут “Каразінський інститут міжнародних відносин та
туристичного бізнесу”
Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Кваліфікаційна робота бакалавра

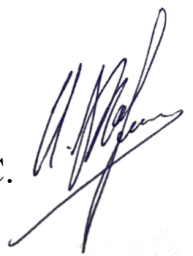
на тему: **«ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ В
СУЧАСНИХ УМОВАХ»**

Виконала:
студентка 4 курсу групи УО-42
спеціальності
292 «Міжнародні економічні відносини»
освітньої програми
“Міжнародні економічні відносини”
першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

Намазова А. П.

Керівник: к.е.н. доц. Марченко І.С.

Рецензент:

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Каразінський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу»

Кафедра міжнародних економічних відносин та логістики

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини»

Освітня програма «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувача кафедри міжнародних економічних відносин та логістики
Анна ЗАЙЦЕВА

«_____» _____ 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Намазової Айдан Полад кизи

(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема роботи Тенденції розвитку світової торгівлі в сучасних умовах

керівник роботи: к.е.н., доц. І.С. Марченко,

затверджені наказом по університету від «05» 02 2025 року № 4001-5/313

2. Строк подання студентом роботи 20.05.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити

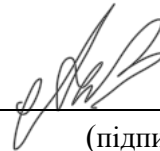
Розкрити сутність та значення світової торгівлі в умовах глобалізації;
дослідити основні теорії міжнародної торгівлі та визначити їхню роль у
формуванні сучасної світової економіки; проаналізувати чинники, що
впливають на розвиток світової торгівлі; оцінити динаміку та структуру
світової торгівлі у XXI столітті; визначити вплив глобалізації та регіоналізації
на розвиток світової торгівлі; обґрунтувати перспективи розвитку світової
торгівлі в умовах економічної нестабільності.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Розділ 1. Теоретичні засади дослідження системи світової торгівлі
2.	Розділ 2. Сучасні тенденції та перспективи розвитку світової торгівлі

5. Дата видачі завдання 01.03.2025

Студентка

(підпис)

А. П. Намазова

Керівник роботи

(підпис)

І. С. Марченко

АНОТАЦІЯ

Намазова А. П. Тенденції розвитку світової торгівлі в сучасних умовах : кваліфікаційна робота бакалавра [Рукопис]. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. 77 с.

Кваліфікаційна робота бакалавра присвячена аналізу сучасних тенденцій розвитку світової торгівлі в умовах глобалізації та змін у міжнародному економічному середовищі. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків; містить 9 рисунків, 6 таблиць, список використаних джерел з 53 найменувань.

У першому розділі роботи розглядаються теоретичні засади дослідження системи світової торгівлі.

У другому розділі визначено сучасні тенденції та перспективи розвитку світової торгівлі.

Ключові слова: світова торгівля, глобалізація, регіоналізація, зовнішня торгівля, торговельна політика, економічна нестабільність, міжнародна інтеграція, торговельні бар'єри, конкурентоспроможність.

ANNOTATION

Namazova A. P. Trends in the development of world trade in modern conditions : Bachelor's Qualification Thesis [Manuscript]. Kh. : V. N. Karazin Kharkiv National University, 2025. 77 p.

The bachelor's qualification thesis is devoted to the analysis of current trends in the development of world trade in the context of globalization and transformations in the international economic environment. The thesis consists of an introduction, two chapters, and conclusions; it includes 9 figures, 6 tables, and a list of 53 references.

The first chapter examines the theoretical foundations for the study of the world trade system.

The second chapter defines the current trends and prospects for the development of world trade.

Keywords: world trade, globalization, regionalization, foreign trade, trade policy, economic instability, international integration, trade barriers, competitiveness.

ЗМІСТ

Вступ	6
Розділ 1. Теоретичні засади дослідження системи світової торгівлі.....	9
1.1. Сутність і значення процесів торгівлі між країнами в умовах глобалізації.....	9
1.2. Теоретичне підґрунтя функціонування системи міжнародної торгівлі	20
1.3 Впливові чинники розвитку світової торгівлі.....	27
Висновки до першого розділу.....	34
Розділ 2. Сучасні тенденції та перспективи розвитку світової торгівлі	36
2.1. Динаміка та структура світової торгівлі у XXI столітті	36
2.2. Вплив глобалізації та регіоналізації на розвиток світової торгівлі ...	47
2.3. Перспективи розвитку світової торгівлі в умовах економічної нестабільності.....	52
Висновки до другого розділу	69
Висновки	71
Список використаних джерел.....	73

ВСТУП

У сучасних умовах глобалізації світова торгівля відіграє ключову роль у розвитку національних економік, забезпечуючи доступ до нових ринків, ресурсів та технологій. Інтеграційні процеси, зростання транснаціональних корпорацій, розвиток цифрових технологій та інтенсифікація міжнародних економічних зв'язків створюють нові можливості для розвитку торгівлі, водночас породжуючи певні виклики та загрози. Зокрема, нестабільність світової економіки, торговельні конфлікти, санкції та політична напруженість суттєво впливають на динаміку та структуру світової торгівлі. Це зумовлює необхідність глибокого аналізу сучасних тенденцій розвитку світової торгівлі та розробки ефективних механізмів адаптації до нових умов.

Актуальність обраної теми зумовлена зростаючою роллю світової торгівлі у процесах глобалізації та необхідністю розробки ефективних стратегій для подолання викликів, пов'язаних з економічною нестабільністю. Аналіз основних теорій міжнародної торгівлі, вивчення сучасних тенденцій та перспектив її розвитку дозволять визначити чинники, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності національних економік у світовому торговельному просторі.

Ступінь вивчення проблеми вказує на наявність значної кількості наукових праць, присвячених аналізу світової торгівлі. Серед зарубіжних дослідників значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад зробили А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, П. Кругман, М. Портер та інші. У вітчизняній науковій літературі проблематика розвитку світової торгівлі висвітлюється у роботах таких науковців, як Гаврилюк, І., Давиденко Г. Й., Кононенко Л. В., Коробко А. В., Туль С. І. та інші. Однак, незважаючи на значну кількість наукових досліджень, недостатньо вивченими залишаються питання впливу економічної нестабільності,

глобалізаційних процесів і регіональних інтеграцій на сучасний стан і перспективи розвитку світової торгівлі.

Мета і завдання дослідження полягає у визначенні сучасних напрямів розвитку світової торгівлі й перспектив її розвитку у контексті глобалізації та економічної нестабільності.

Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність та значення світової торгівлі в умовах глобалізації.
2. Дослідити основні теорії міжнародної торгівлі та визначити їхню роль у формуванні сучасної світової економіки.
3. Проаналізувати чинники, що впливають на розвиток світової торгівлі.
4. Оцінити динаміку та структуру світової торгівлі у XXI столітті.
5. Визначити вплив глобалізації та регіоналізації на розвиток світової торгівлі.
6. Обґрунтувати перспективи розвитку світової торгівлі в умовах економічної нестабільності.

Об'єкт дослідження – процес розвитку світової системи торгівлі.

Предмет дослідження – тенденції розвитку світової торгівлі в умовах глобалізації та економічної нестабільності.

Використані методи дослідження. У процесі виконання роботи використовувалися загальнонаукові та спеціальні методи дослідження: методи аналізу та синтезу – для визначення основних теоретичних підходів до розвитку світової торгівлі; порівняльний метод – для виявлення відмінностей у розвитку світової торгівлі в різних регіонах; статистичний аналіз – для оцінки динаміки та структури світової торгівлі; метод прогнозування – для визначення перспектив розвитку світової торгівлі.

Інформаційна база дослідження включає офіційні дані міжнародних організацій (Світова організація торгівлі, Міжнародний валютний фонд, Світовий банк), статистичні звіти національних урядів,

наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів, матеріали аналітичних агентств та експертні оцінки.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків; містить 77 сторінок тексту, 9 рисунків, 6 таблиць. Список джерел містить 53 найменувань літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СИСТЕМИ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

1.1. Сутність і значення процесів торгівлі між країнами в умовах глобалізації

Термін міжнародна торгівля вперше використав у XII столітті італійський учений-економіст Антоніо Маргаретті, автор економічного трактату «Влада народних мас Півночі Італії» [14, с. 177].

Міжнародна торгівля - це у сенсі слова та частина вироблених національними економіками країн товарів та послуг, що є предметом різноманітних угод на ринках. Міжнародна торгівля включає різні сегменти руху капіталу, робочої сили, інтелектуальної власності. Обсяг світового товарообігу, товарна структура та динаміка експорту та імпорту, а також географічна структура міжнародної торгівлі є її основними характеристиками. Зовнішня торгівля країни - це частина вироблених товарів та послуг, які країна виносить за межі своєї території з метою реалізації, а також та частина товарів, послуг та інших елементів речових та нематеріальних властивостей, які країна ввозить з-за кордону [5].

Важливу роль у посиленні взаємодії національних господарств зіграли структурні зрушення, які відбулися у економіці індустріально розвинених країн під впливом науково-технічної революції, спеціалізації та кооперації промислового виробництва. Центральну позицію у світовому господарстві стали займати транснаціональні корпорації, на частку яких припадає зростаюча частина товарообмінних потоків.

За рахунок використання дешевшої робочої сили, ринків за кордоном, сировини, корпорації підвищують прибутковість виробництва, знижуючи його витрати. Фірми орієнтуються на світові ринки, здійснюють масове виробництво, знижуючи витрати і постійний капітал. Зовнішня торгівля сприяє підвищенню норми додаткової вартості, тим самим

підвищуючи норму прибутку завдяки здешевленню деяких елементів постійного капіталу і необхідних життєвих засобів, на які перетворюється змінний капітал, і зменшує собівартість постійного капіталу. Таким чином, вона дозволяє експортерам із розвинених країн отримувати додатковий прибуток, сприяючи розширенню виробництва.

Беручи участь у міжнародній торгівлі, країни отримують такі позитивні ефекти: зростання ефективності впровадження нових технологій, збільшення експортних поставок, що тягнуть за собою підвищення зайнятості, міжнародна конкуренція, що викликає необхідність удосконалення підприємств, експортна виручка, яка є джерелом накопичення капіталу, спрямованого на промисловий розвиток.

Світовий ринок є сукупністю національних ринків взаємозалежних і взаємодіючих один з одним через різні форми економічних відносин [12, с. 13]. Завдяки конкуренції, світовий ринок регулює структуру і обсяги виробництва, ступінь розвитку міжнародного поділу праці, визначає експорт.

Міжнародний поділ праці - це зосередження виробництва певних товарів в економіці окремих країн із єдиною метою наступного вигідного продажу світовому ринку й задоволення цим потреб інших країн, у яких існує попит на цей товар. Передумовою для його розвитку послужило те, що країни, не здатні на виробництво окремих видів товарів, сприяли розвитку зовнішньої торгівлі цими товарами. Отримуючи вигоди від такої торгівлі, країни спеціалізувалися на певних видах економічного продукту, розширювали його виробництво.

Основні тенденції розвитку міжнародної торгівлі, які виділяються у сучасній економічній літературі:

1. Відбувається переважний розвиток торгівлі за галузями матеріального виробництва та всього світового господарства загалом;
2. Серед змін у географічному напрямі потоків міжнародної торгівлі спостерігається підвищення ролі розвинених країн та Китаю. Однак

країнам, що розвиваються (в основному за рахунок висування з їх середовища нових індустріальних країн з вираженою експортною орієнтацією) вдалося істотно посилити свій вплив у цій сфері;

3. Найважливішим напрямом розвитку зовнішньої торгівлі є внутрішньофірмова торгівля у межах ТНК;

4. Розширюється торгівля послугами, причому кількома способами. Лідером у торгівлі послугами є найрозвиненіші країни світу.

Існує державне регулювання міжнародної торгівлі та регулювання за допомогою міжнародних угод та організацій. Перше у свою чергу підрозділяється на тарифне та нетарифне регулювання.

1. Тарифні способи полягають у використанні митних платежів - спеціальних податків, якими оподатковуються товари міжнародної торгівлі. Митні тарифи - це плата, що стягується державою за оформлення перевезення за кордон товарів та інших цінностей. Митне оподаткування передбачає використання імпорتنих мит з метою обмеження ввезення в країну іноземних товарів, рідше використовуються експортні мита.

Імпорتنі мита запроваджуються як обмеження імпорту, а й обмеження недобросовісної конкуренції, крайньою формою якої є демпінг - штучне заниження цін.

2. Нетарифні методи є сукупністю прямих і непрямих обмежень зовнішньоекономічної діяльності за допомогою розгалуженої системи економічних, політичних та адміністративних заходів. До них належать [6, с. 120]: квотування, ліцензування, ембарго, валютний контроль, податки на експортно-імпортні операції, адміністративні заходи, пов'язані переважно з обмеженнями за якістю товарів, що продаються на вітчизняному ринку. Важливе місце посідають національні стандарти.

Висока значущість світової торгівлі у розвитку світового господарства зумовила створення світовим співтовариством спеціальних міжнародних регулюючих організацій, зусилля яких спрямовані на вироблення правил, принципів, процедур здійснення міжнародних

торгівельних угод та контролю над виконанням державами — членами цих організацій.

Особливу роль у регулюванні міжнародної торгівлі виконують багатосторонні угоди, які діють у рамках:

- 1) ГАТТ (Генеральна угода щодо тарифів та торгівлі);
- 2) СОТ (Світова організація торгівлі);
- 3) ГАТС (Генеральна угода з торгівлі послугами);
- 4) ТРІПС (Угода з торгових аспектів прав інтелектуальної власності).

Вперше термін «глобалізація» з'явився на початку 1980-х. (У статті Т. Левітта в *Harvard Business Review*). Під ним Левітт розумів нову якість у процесі злиття ринків окремих продуктів, вироблених транснаціональними корпораціями. Раніше такі форми злиття були неможливі через недостатність розвитку інформаційних можливостей корпорацій [8, с. 45].

Глобалізація світової економіки - це сучасна стадія інтернаціоналізації виробництва та капіталу, яка почалася і триває близько 100 років. Спочатку вона являла собою міжнародне економічне співробітництво і торкалася, перш за все, сфери обігу, була пов'язана з виникненням міжнародної торгівлі (кінець XVIII - початок XX століття). Це означає розвиток стійких господарських зв'язків між країнами та народами, вихід відтворювальних процесів за межі національних кордонів.

На наступному етапі міжнародна економічна інтеграція характеризується поглибленням міжнародного поділу праці та демократизацією економіки. Міжнародна економічна інтеграція – це зближення та взаємоприспосовування національних економік. Це процес господарського об'єднання країн з урахуванням поділу праці.

На етапі відбуваються глибокі зміни у системі міжнародних відносин. Суттєвою їхньою рисою стає глобалізація.

Як і інтернаціоналізація, глобалізація відбиває посилення взаємозалежності світу, але глобалізація - ширше поняття, ніж інтернаціоналізація, оскільки передбачає взаємозв'язок навіть пов'язаних

між собою частин світової економіки. Істотною відмінністю є те, що інтернаціоналізація означає, що розвиток національних економік потребує багатостороннього співробітництва. У випадку із глобалізацією акцент робиться на те, що проблеми будь-якої економіки набувають міжнародного масштабу. Сутність глобалізації представлена на рисунку 1.1.:

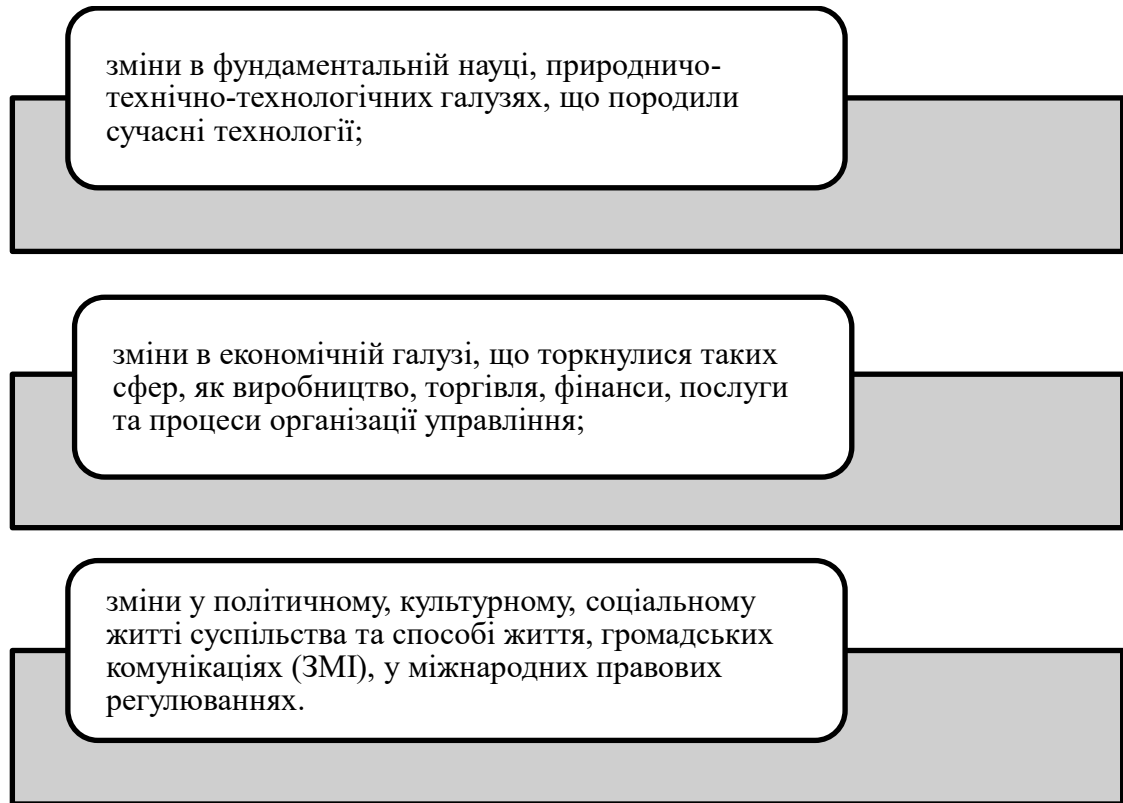

Рис. 1.1. Сутність глобалізації

Джерело: [13, с. 14]

Глобалізаційні процеси оцінюються неоднозначно. Основні характеристики цього процесу, на думку М. Кастельса, професора соціології Каліфорнійського університету:

1. Інформація та знання;
2. Мережна структура виробництва та розподілу, а не окремих фірм, як раніше;
3. Вона є повсюдною.

Ряд фахівців представляють глобалізацію як досить вузьке поняття: процес зближення споживчих уподобань та універсалізації асортименту

пропонованої продукції по всьому світу, під час якого всесвітні продукти витісняють місцеві.

Дане поняття у вітчизняній економічній літературі трактується по-різному [14, с. 128]: відповідно до переважної точки зору, жодна дія (економічна, соціальна, юридична, політична, військова і т. д.), жоден процес у суспільстві, в нашому житті, яким би масштабним або, навпаки, приватним він не був, не можна розглядати обмежено. Взаємозв'язок і взаємозалежність окремих акцій, явищ і процесів посилюється, що вимагає обліку та оцінки зворотного ефекту, всіх наслідків, як близьких, так і більш віддалених, безпосередньо прилеглих і у віддалених сферах. Серйозно ускладнюється визначення передумов: ті чи інші ситуації в політиці можуть бути викликані не тільки й не так політичними чинниками, як економічними, соціальними, етнічними, а в економіці вони можуть бути обумовлені не тільки економічними чинниками. Глобалізація, в такому широкому розумінні, означає суттєве збільшення безпосереднього простору, поля виникнення, здійснення, впливу наслідків окремих подій у різних галузях життєдіяльності. Щодо розглянутих проблем таким простором стають вся світова спільнота, вся система міжнародних відносин.

Таким чином, виходячи з існуючих підходів у навчальній літературі можна, сформулювати загальне поняття глобалізації: Глобалізація - це якісно новий процес (і явище) інтернаціоналізації всіх сфер суспільно-економічного життя в умовах сучасного етапу МРТ, що відбувається в різних формах на базі інформаційних технологій. Глобалізація - це новий, вищий етап у розвитку продуктивних сил (або у розвитку факторів виробництва), у процесах міжнародного поділу праці та, відповідно, в інтернаціоналізації виробництва та капіталу. Глобалізація надає безпосередній вплив на світові та регіональні інтеграційні процеси, в одних випадках – позитивні (прискорюючи об'єднавчий процес), в інших –

руйнівні (пропонуючи полегшені «альтернативи»). Умови появи глобалізації представлені на рисунку 1.2.:

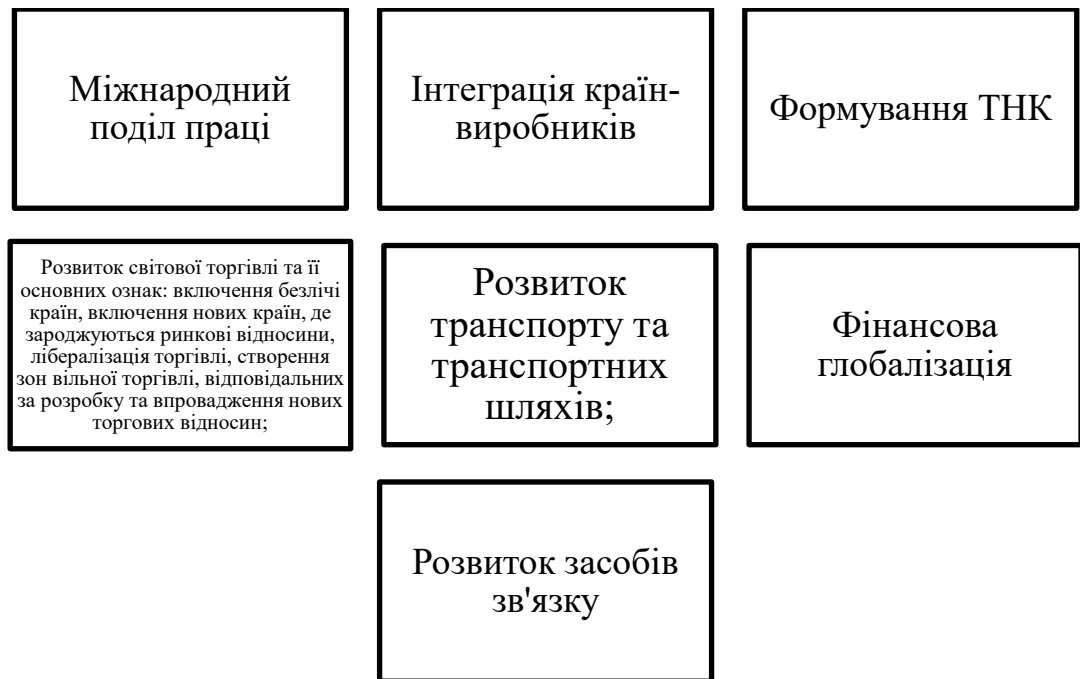

Рис. 1.2. Умови появи глобалізація

Джерело: [17, с. 160]

Збільшення числа укладених угод сприяє тому, що розвиваються процеси взаємозалежності національного виробництва та фінансів. Жодній країні не вдається залишатися самодостатньою, виходячи з наявних факторів виробництва, технологій та потреби в капіталі. Жодна держава не в змозі раціонально формувати та реалізовувати економічну стратегію розвитку, не враховуючи пріоритети та норми поведінки основних учасників світогосподарської діяльності. Масштаб глобальної системи міжнародних відносин включає більше 6 млрд. осіб, близько 200 держав, більше 6 тис. міжнародних і неурядових організацій, транснаціональні корпорації, релігійні, політичні та суспільні течії [14, с. 128].

З метою економії на оплаті праці деякі підприємства стали розміщувати свої виробництва у різних країнах, граючи на відмінностях у кваліфікації та вартості використовуваної там робочої сили.

Зараз важко уявити сучасний світ без зовнішньої торгівлі, що забезпечує імпорт дефіцитних товарів і ресурсів і стала невід'ємною частиною нашої реальності. Не можна не помітити її вплив на всі основні господарські процеси, включаючи динаміку виробництва, прискорення технічного розвитку та підвищення економічної ефективності.

Одним із факторів, що впливають на розвиток процесу глобалізації, є транснаціональні корпорації. Транснаціональна компанія (корпорація) - компанія (корпорація), яка володіє виробничими підрозділами у кількох країнах.

Сучасні ТНК - великі міжнародні господарські структури, дислоковані одночасно в кількох країнах, об'єднані єдиною акціонерною власністю та досить загальною стратегією. У межах таких комплексів здійснюється циркуляція товарів, фінансових ресурсів, патентів, ноу-хау та інших стратегічних ресурсів. В умовах лібералізації міжнародної торгівлі та інформаційної революції керівництво ТНК приймає рішення про те, куди, коли та в якому обсязі інвестувати. Світовий економічний простір - це поле, на якому розгортається суперництво між подібними гігантськими господарськими структурами.

Інвестуючи капітали в інших країнах, ТНК приносять туди новітні технології виробництва, менеджменту та маркетингу; переводять у зарубіжні філії частину свого науково-дослідницького потенціалу, сприяючи поширенню досліджень по всьому світу; налагоджують розгалужену мережу коопераційних зв'язків як між головною компанією та її зарубіжними філіями, так і між самими філіями, розташованими в різних країнах. Таким чином, світова економіка стає не тільки більш інтегрованою, а й більш розвинутою в технічному, технологічному та організаційному плані.

Такі процеси особливо важливі для країн, що з історичних причин відстали у своєму економічному, науково-технічному розвитку, а також за рівнем кваліфікації своїх виробничих, дослідницьких і управлінських

кадрів. Організовуючи філії в таких країнах, ТНК прискорюють їх техніко-економічний та культурний розвиток, підвищують продуктивність праці, темпи економічного зростання.

Характер глобалізаційних процесів у сучасному світі досить суперечливий. З одного боку, це явище сприяє розвитку нашого суспільства, примноженню можливостей людства, створюються умови для комфортного існування, а з іншого - глобалізація є каталізатором появи основних проблем сучасності, що стосуються всіх сфер життєдіяльності людей.

Як переваги глобалізаційних процесів можна назвати [7, с. 30]:

1. Поглиблення спеціалізації та міжнародного поділу праці;
2. Економія на масштабах виробництва, що потенційно може призвести до скорочення витрат та зниження цін, а, отже, до сталого економічного зростання;
3. Створення зон вільної торгівлі;
4. Глобалізація, посилюючи конкуренцію, стимулює подальший розвиток нових технологій та поширення їх серед країн. Глобалізаційні процеси у світовій економіці вигідні, передусім, споживачам, оскільки конкуренція дає можливість вибору і знижує ціни;
5. Глобалізація дає країнам можливість мобілізувати більш значний обсяг фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати ширший фінансовий інструментарій на збільшеній кількості ринків;
6. Глобалізація створює серйозну основу для вирішення загальних проблем людства, насамперед екологічних, що зумовлено об'єднанням зусиль світової спільноти, консолідацією ресурсів, координацією дій у різних сферах;
7. Стримує та застерігає від крайніх дій та рішень у політиці та економіці. В іншому випадку, світова спільнота може використовувати різноманітні санкції.

Так як переваги глобалізації розподіляються нерівномірно, дані процеси вітаються в розвинених країнах і не викликають довіри в світі, що розвивається. Сучасні глобалізаційні процеси розгортаються, передусім, між промислово розвиненими країнами і лише у другу чергу охоплюють країни, що розвиваються. Адже переваги від участі у глобалізації набувають багаті країни. Ступінь позитивного впливу глобалізаційних процесів на економіку окремих країн залежить від місця, яке вони займають у світовій економіці.

Під впливом глобалізації може статися розрив традиційних зв'язків у країні, деградація неконкурентоспроможних виробництв, загострення соціальних проблем, проникнення чужих даному суспільству ідей, цінностей, моделей поведінки, нав'язується єдиний стандарт споживання. Як проблеми, які потенційно здатні викликати негативні наслідки від глобалізаційних процесів у всіх країнах, можна назвати [5]:

1. Нерівномірність розподілу переваг від глобалізації у розрізі окремих галузей національної економіки;
2. Можлива деіндустріалізація національних економік;
3. Можливість переходу контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів до інших рук, у тому числі до сильніших держав, ТНК або міжнародних організацій;
4. Можлива дестабілізація фінансової сфери, потенційна регіональна або глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. Локальні економічні коливання чи кризи у країні можуть мати регіональні чи навіть глобальні наслідки.

Найбільш болючі наслідки глобалізації можуть відчувати на собі менш розвинені країни, що належать до так званої світової периферії. Основна маса з них, беручи участь в інтернаціоналізації як постачальники сировини і виробники трудомісткої продукції (а деякі з них - постачальників деталей і вузлів для сучасної складної техніки), виявляються у всебічній залежності

від передових держав і мають доходи, по-перше, менші, по-друге, дуже нестабільні, які залежать від кон'юнктури.

Глобалізація для таких країн породжує, крім перерахованих вище, і ще безліч інших проблем [10]:

1. Збільшення технологічного відставання від розвинених країн;
2. Зростання соціально-економічного розшарування, маргіналізацію, зuboжіння основної маси населення;
3. Посилення залежності менш розвинених країн від стабільності та нормального функціонування світогосподарської системи;
4. Обмеження ТНК щодо здатності держав проводити національно орієнтовану економічну політику;
5. Зростання зовнішнього боргу, насамперед, міжнародним фінансовим організаціям, що перешкоджає подальшому прогресу.

Серед найчастіше обговорюваних соціально-політичних проблем, що потенційно мають місце в розвинених країнах у зв'язку з процесами глобалізації, можна назвати:

1) Перехід контролю над економікою окремих країн від суверенних урядів у інші руки. Через це дехто вбачає у глобалізації спробу підриву національного суверенітету. Сучасний корпоративний капітал фактично контролює політичне життя сучасних розвинутих країн;

2) Потенційне зростання безробіття в результаті переведення компаніями країн з високою вартістю робочої сили частини своїх виробничих потужностей у країни з низькою оплатою праці. Також не можна залишити без уваги мобільність робочої сили. Масова міграція населення, що набуває глобального характеру, перетворюється на серйозне джерело загострення соціально-економічної обстановки у світі;

3) Потенційна глобальна нестабільність через взаємозалежність національних економік на світовому рівні. Так локальні економічні коливання чи кризи у країні можуть мати регіональні і навіть глобальні наслідки;

4) Глобалізація призводить до поглиблення неоднорідності, до виникнення нової моделі світу – світу 20:80, суспільства однієї п'ятої. 80% усіх ресурсів контролює так званий золотий мільярд, який охоплює лише п'яту частину населення планети. Баланс позитивних та негативних наслідків глобалізації постійно змінюється, тому неможливо абсолютно точно стверджувати, що цей процес несе загрозу чи нові можливості. Однак слід зазначити, що глобалізація є абсолютно неминучим явищем сучасності, яке не можна зупинити, оскільки без всесвітньої взаємодії не може існувати наша реальність. Країнам необхідно адекватно реагувати на глобалізаційні процеси, щоб адаптуватися до нових умов та скористатися шансами, які надає інтернаціоналізація світової економіки.

1.2. Теоретичне підґрунтя функціонування системи міжнародної торгівлі

Торгівля, зокрема міжнародна, завжди вважалася одним із ключових факторів підвищення рівня добробуту як окремих осіб, так і держав у цілому. Тому одним із центральних питань аналізу міжнародної торгівлі та зовнішньоторговельної політики є їхній вплив на рівень суспільного добробуту, який визначається обсягом доступних товарів і послуг.

Першою економічною школою, яка зосредила увагу на міжнародній торгівлі, був меркантилізм. Ця концепція, що домінувала в економічній думці XVI–XVIII століть, мала виразно холістичний характер і ґрунтувалася на переконанні про антагоністичну природу міжнародної торгівлі. Вона розглядалася як продовження геополітичного суперництва, а активне сальдо торговельного балансу вважалося ознакою економічної переваги у цій боротьбі [13, с. 78].

Меркантилісти вважали агресивний протекціонізм природним інструментом зміцнення економічної та політичної могутності держави. Заохочення експорту та обмеження імпорту розглядалися як засіб

накопичення ресурсів, необхідних для підтримки військової та політичної стабільності. Однак, якщо міжнародна торгівля є грою з нульовою сумою, то поряд із державами, які виграють від неї, завжди будуть ті, чиє економічне становище погіршується. Внаслідок цього знижується їхній добробут і, відповідно, спроможність купувати товари країн-переможців.

На цю проблему звернув увагу один із перших критиків меркантилізму – англійський філософ Девід Юм. Спираючись на кількісну теорію грошей, він дійшов висновку, що будь-яке відхилення торговельного балансу від рівноваги має тенденцію до автоматичного вирівнювання.

Девід Юм стверджував, що скорочення грошової маси в країні призводить до зниження цін на товари, що, у свою чергу, стимулює зростання експорту та притік капіталу. Це сприяє відновленню обсягу грошової маси. Водночас зворотний процес – зростання грошової маси – спричиняє підвищення рівня цін, збільшення імпорту та погіршення торговельного балансу, що, зрештою, провокує відтік коштів і повернення цін до початкового рівня.

Якщо ж країни, які зазнали торговельних втрат, вдаватимуться до протекціоністських заходів для покращення свого економічного становища, може скластися ситуація, коли всі їхні зусилля будуть спрямовані лише на збереження status quo, який існував би в умовах вільної торгівлі. Це протиріччя меркантилістської концепції ще на початку XIX століття викрив німецький філософ Йоганн Готліб Фіхте.

Новий етап у розвитку теорії міжнародної торгівлі пов'язаний із концепцією порівняльних переваг, що була детально розроблена у працях Адама Сміта, Девіда Рікардо та Джона Стюарта Мілля. Основу цієї доктрини складає методологічний індивідуалізм та уявлення про міжнародну торгівлю як взаємовигідну співпрацю, де кожна сторона отримує вигоду завдяки ефективному розподілу ресурсів. Ця концепція передбачає, що торгівля між країнами забезпечує населенням вищий рівень

споживання порівняно з умовами економічної автаркії. В її основі лежить традиційне для класичної політичної економії уявлення про «економічну людину», яка прагне максимізувати власний добробут за будь-яких умов.

Адам Сміт уперше сформулював концепцію абсолютної переваги, яка є окремим випадком теорії порівняльних переваг. Відповідно до цієї ідеї, країна, яка має нижчі витрати ресурсів (насамперед праці) на виробництво певного товару, порівняно з іншими країнами, отримує перевагу у міжнародній торгівлі. Обмін товарами між країнами відповідно до їхніх порівняльних переваг забезпечує взаємну вигоду, оскільки кожна країна отримує більше інших товарів, ніж могла б виробити самотійно [44, с. 355].

Спеціалізація країн відповідно до їхніх порівняльних переваг сприяє максимізації добробуту, а вільна міжнародна конкуренція, що виникає за відсутності торговельних бар'єрів, стимулює цей процес. Відповідно до теорії порівняльних переваг, політика вільної торгівлі є найбільш ефективною. Проте абсолютні переваги не завжди гарантують максимізацію добробуту всіх країн, оскільки деякі з них можуть мати схожі конкурентні переваги. У таких випадках торгівля між цими країнами може бути менш вигідною, що змушує їх застосовувати стратегії економічної замкнутості. Це певною мірою обмежує універсальність доктрини порівняльних переваг та підходу, заснованого на політиці вільної торгівлі.

Девід Рікардо розглядав складніший випадок порівняльних переваг, ніж Адам Сміт, коли одна країна володіє всіма абсолютними перевагами, а інша – жодними. Відповідно до його доктрини, усі країни потенційно можуть отримати вигоду від торгівлі, але для цього, крім загальної ідеї вільної торгівлі, необхідні додаткові економічні механізми.

Рікардо запропонував механізм, подібний до описаного Девідом Юмом механізму золото-грошових потоків. Якщо одна з двох країн, що торгують між собою, має всі абсолютні переваги, це забезпечить їй

активне сальдо торгового балансу, що призведе до притоку грошей, зростання грошової маси та підвищення рівня цін. У той же час країна з пасивним торговельним балансом відчуватиме відтік капіталу, скорочення грошової маси та зниження рівня цін. У результаті переваги першої країни будуть частково компенсовані зростанням вартості її продукції та ресурсів, тоді як друга країна, попри відсутність абсолютних переваг, отримає конкурентну перевагу завдяки нижчим цінам. Це зробить її експорт економічно доцільним і дозволить обом країнам отримати вигоду від міжнародної торгівлі [41].

Модель Сміта – Рікардо базується на принципі порівняльних переваг і демонструє, що зовнішня торгівля сприяє зростанню рівня добробуту через розширення обсягів споживання товарів та послуг. Вона передбачає балансування торгових відносин шляхом коригування рівнів цін. Однак протекціоністська політика перешкоджає цьому механізму, знижуючи ефективність міжнародної торгівлі. Якщо країна, що має абсолютні переваги, вводить торговельні бар'єри, це сповільнює зниження цін у країні з пасивним балансом, що призводить до більшого розриву в рівнях цін та зниження вартості факторів виробництва в економічно слабшій країні.

Ще однією значущою концепцією в теорії міжнародної торгівлі є модель Хекшера – Оліна, сформована на межі XIX–XX століть. Вона пояснює вигоди від торгівлі через адаптацію структури виробництва до наявних виробничих факторів. Основний принцип цієї моделі полягає в тому, що надлишкові фактори виробництва в регіоні коштують відносно дешево, тоді як дефіцитні – дорожче.

Згідно з теорією Хекшера – Оліна, міжнародна торгівля стимулює структурні зміни в економіці країн, що, зрештою, веде до вирівнювання цін на фактори виробництва між державами. Це було математично доведено американськими економістами Вольфгангом Столпером і Полом Самуельсоном. Аналогічний ефект викликає мобільність факторів

виробництва: їхнє переміщення з регіонів із нижчою оцінкою у регіони з вищою поступово вирівнює ціни на всі фактори виробництва, усуваючи позитивний ефект торгівлі на добробут. Таким чином, для довгострокового отримання вигоди від міжнародної торгівлі необхідне не лише вільне переміщення товарів, а й певне обмеження мобільності виробничих ресурсів.

Одним із ключових обмежень, що впливають на міжнародну торгівлю, є транспортні витрати. Вони поглинають значну частину вигоди від зовнішньої торгівлі, а їх зниження сприяє збільшенню цього виграшу в короткостроковій перспективі. Водночас, поступове скорочення транспортних витрат наближає момент, коли вигода від торгівлі повністю вичерпається.

Ще одним важливим обмеженням є торговельна політика. Найефективнішими в цьому контексті вважаються нетарифні методи регулювання, такі як імпорتنі квоти, технічні бар'єри та добровільні експортні обмеження. Вони обмежують обсяги торгівлі, не знижуючи при цьому прибутковість виробництва. Мита також відіграють роль у стримуванні торговельних потоків, що дозволяє зберігати виграш від торгівлі у довгостроковій перспективі. При цьому частина цього виграшу надходить до державного бюджету у вигляді митних зборів і таким чином стає елементом суспільного добробуту [11, с. 128].

На відміну від теорії порівняльних переваг, у якій протекціонізм розглядається як негативний чинник, що зменшує добробут, концепція Елі Хекшера та Бертіля Оліна допускає, що поміркований протекціонізм може мати стабілізуючий ефект. Він допомагає зберегти вигоди від зовнішньої торгівлі у довгостроковому періоді, за умови, що рівень мит не є надмірним і не нівелює економічний сенс міжнародної торгівлі для приватного сектора.

Теорія Хекшера – Оліна пояснює міжнародну спеціалізацію відмінностями у забезпеченості країн факторами виробництва. Відповідно

до цієї концепції, найбільш інтенсивний торговельний обмін повинен відбуватися між країнами, що мають суттєві відмінності у структурі своїх виробничих ресурсів. З цієї точки зору, найбільш перспективною є торгівля між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються.

Розвинені держави, як правило, мають надлишок капіталу, високотехнологічні виробничі потужності та кваліфіковану робочу силу. Натомість більшість країн, що розвиваються, володіють великими запасами природних ресурсів та значною кількістю некваліфікованої робочої сили. Взаємне доповнення цих факторів мало б сприяти активному торговельному обміну між цими групами країн.

Однак у сучасній світовій торгівлі спостерігається інша тенденція: найбільш інтенсивний обмін товарами та послугами відбувається між самими розвиненими країнами, а частка їхньої торгівлі з країнами, що розвиваються, залишається відносно невеликою. Це протиріччя вимагає пояснення з позицій інших економічних концепцій, альтернативних моделі Хекшера – Оліна. Одним із таких підходів є аналіз міжнародної торгівлі через ефект економії на масштабах виробництва.

Економія, що досягається завдяки масштабам виробництва, формує порівняльні переваги у міжнародній торгівлі, оскільки сприяє зниженню середніх витрат на виробництво. Це, у свою чергу, підвищує прибутковість компаній та сприяє загальному зростанню суспільного добробуту. Проте реалізація такого ефекту можлива лише за умови суттєвого розширення виробничих потужностей. Значні вигоди від масштабів виробництва вимагають досягнення мінімального ефективного рівня випуску продукції, що призводить до високої концентрації виробництва як на внутрішніх ринках окремих країн, так і на глобальному рівні [10].

Зменшення кількості компаній, здатних ефективно працювати на таких ринках, загострює конкуренцію та створює додаткові бар'єри для входу нових учасників. Зокрема, зростають мінімальні необхідні витрати на капітал для створення конкурентоспроможного підприємства. Таким

чином, ефект кооперації, що проявляється у зниженні витрат і здешевленні кінцевої продукції, фактично є наслідком жорсткої боротьби між компаніями. У результаті конкурентну перевагу отримує той виробник, який першим досягне або перевищить необхідний рівень обсягів виробництва. Саме він отримує ефективність, яка є недосяжною для менших підприємств, навіть за умови використання передових технологій.

Отже, формування порівняльних переваг та спеціалізація в міжнародній торгівлі, заснована на ефекті економії від масштабів виробництва, має певну випадковість. Лідерство на ринку отримує той, хто раніше досягнув необхідного рівня виробництва, і цей процес не обумовлений жорстко об'єктивними чинниками. Максимальна ефективність виробництва та найнижчі витрати досягаються лише тоді, коли всі торговельні переваги між країнами остаточно розподілені.

Якщо міжнародна торгівля, що базується на економії від масштабів, розвивається без жодних обмежень, це призводить до жорсткої конкуренції за кожен окремий товарний ринок. У підсумку, така боротьба сприяє досягненню найнижчих можливих середніх витрат і цін на всі товари та послуги, що, у свою чергу, забезпечує максимальний рівень добробуту для всіх країн. Водночас наслідки для окремих виробників і держав можуть бути неоднозначними: програш у конкуренції на одному ринку не завжди компенсується виграшем на іншому, а втрата позицій на всіх ринках може призвести до повного економічного занепаду окремих країн або груп країн.

З цієї причини поміркований протекціонізм відіграє роль стабілізатора, що обмежує рівень міжнародної конкуренції, забезпечуючи стійкість кількості учасників і загальної системи міжнародної торгівлі.

У сучасних умовах концепції, що трактують міжнародну торгівлю як інструмент підвищення суспільного добробуту, зазвичай інтегрують підходи трьох основних теорій: теорію порівняльних переваг А. Сміта та

Д. Рікардо, теорію факторних переваг Е. Хекшера та Б. Оліна, а також концепцію економії від масштабів виробництва.

З позиції цих концепцій міжнародна торгівля є безумовним чинником економічного зростання, а будь-які протекціоністські заходи, що обмежують товарні потоки, розглядаються як негативні, оскільки вони штучно знижують рівень суспільного добробуту. Водночас макроекономічна політика допускається лише в тому випадку, якщо вона сприяє зменшенню негативних наслідків надмірної лібералізації торгівлі та забезпечує стабільний розвиток глобальної торговельної системи у довгостроковій перспективі.

1.3. Впливові чинники розвитку світової торгівлі

Поділ, що склався в науковій літературі, чинників економічного зростання на прямі та непрямі, екстенсивні та інтенсивні, загальні та приватні (локальні), внутрішні та зовнішні, а також фактори попиту та пропозиції не цілком підходить для цілей цього дослідження. У зв'язку з цим пропонується структурувати фактори динаміки світової торгівлі дещо інакше, згрупувавши їх в такий спосіб.

Інституційні чинники: політична, економічна, фінансова глобалізація та лібералізація. Бурхливе зростання міжнародної торгівлі, що спостерігалось донедавна, було обумовлено у світі процесами політичної, економічної, фінансової глобалізації та лібералізації. Інтенсифікація глобальної та регіональної просторово-часової конвергенції знайшла свій прояв у створенні нових політичних інститутів та міжнародних організацій, у підвищенні темпів транскордонного руху праці, капіталу, інформації, у подальшому посиленні ролі транснаціональних компаній (ТНК) як головних операторів світової торгівлі, у освоєнні ними найвіддаленіших і закритих раніше територій [18, с. 88].

Техніко-технологічні фактори. Прискорювачами міжнародної торгівлі стали техніко-технологічні чинники: комп'ютеризація й у ширшому плані – інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), автоматизація, роботизація, контейнеризація транспортних перевезень, нові інжинірингові та консалтингові технології, послуги та сервіси, що виникли на цій основі. Широке застосування таких технологій призвело до помітного підйому продуктивності праці та капіталу, ефективності виробництва, зниження трудовитрат та собівартості продукції. Так, новації у транспортних технологіях призвели до суттєвих структурних зрушень у міжнародних перевезеннях та, відповідно, усієї світової торгівлі.

Просторові фактори. На географічній карті світу з'явилися нові великі країнові (Китай, Індія, держави пострадянського та постсоціалістичного простору та ін.) та регіональні (Південно-Східна Азія, Східна Азія, АТР, Центральна та Східна Європа, тощо) ринки.

Організаційно-управлінські чинники. До них відносяться системи управління технологічними та виробничими процесами, маркетинг, логістика, системи управління повним відтворювальним циклом від розробок нових продуктів до доставки товарів до кінцевого споживача і т. д.

Бізнес-модель. Поглиблена міжнародна виробнича кооперація, фрагментація виробництва, глобальні ланцюжки створення вартості, державно-приватне партнерство, кастомізація, інтернет-торгівля.

У відстоюванні та просуванні інтересів національних компаній на світових галузевих та товарних ринках брали активну участь національні уряди, діяльність яких можна вважати ще одним фактором, який визначив сучасний розвиток світової торгівлі. У багатьох країнах на державному рівні були розроблені та впроваджені у повсякденну практику заходи прямої та непрямої підтримки та стимулювання експорту, за рахунок чого було забезпечено підвищення міжнародної конкурентоспроможності національних виробників, насамперед ТНК, та товарів.

Уряди сприяли зовнішньоекономічній активності шляхом проведення цілеспрямованої довгострокової політики, а також фінансуючи будівництво та модернізацію інфраструктурних об'єктів, що обслуговують зовнішньоторговельні потоки, що знаходяться у державній власності або в їх безпосередній відповідальності (автомобільні та залізничні, аеропорти, морські та річкові порти) на умовах бюджетного фінансування [27, с. 810].

Масштаби, обсяг та ефективність світової торгівлі почали підвищуватися після подолання наслідків низки економічних криз 1970-х – початку 1980-х років, спричинених стрибками світових нафтових цін. До середини 1980-х років транскордонний торговельний оборот вийшов на траєкторію динамічного поступального розвитку, що виявилось у високих темпах його зростання.

Жвава динаміка світової торгівлі зберігалася до світової фінансово-економічної кризи 2008–2009 рр., що отримала назву Велика рецесія. Вперше за період після Другої світової війни відбулося скорочення світового валового внутрішнього продукту (ВВП).

Головними факторами інтенсифікації світової торгівлі тоді виступили: а) глобалізація; б) комп'ютерна революція; стали самостійними державами які взяли курс на створення відкритої ринкової економіки (початок 1990-х років).

Другий етап (2001–2008 рр.) відрізнявся ще вищими темпами зростання міжнародної торгівлі, що було пов'язано як зі збільшенням світових цін на енергоресурси, так і з розширенням Європейського союзу (ЄС), що спричинило суттєве пожвавлення торгівлі між державами-членами. Так, внесок внутрішньорегіональної торгівлі в рамках ЄС у загальний приріст світової торгівлі становив за роками (%): 2003 р. – 34.4; 2004 р. – 25.4; 2005 р. – 14.1; 2006 р. – 23.6; 2007 р. – 27.1 [5].

На цьому етапі посилилася дія чинника “комп'ютерна революція”. Спостерігалася найбільш інтенсивна (порівняно з попередніми та наступними роками) міжнародна торгівля продукцією галузей ІКТ,

офісним та телекомунікаційним обладнанням у складі таких товарних груп, як електронна обробка даних та офісне обладнання, телекомунікаційне обладнання, інтегральні схеми та електронні компоненти. За даними СОТ, частка цих груп у світовій торгівлі продукцією галузей обробної промисловості досягла максимуму у розмірі 20.6% у 2000 р. Далі вона перебувала в діапазоні 17–19% з тенденцією до поступового зниження і до теперішнього часу спостерігається її стабілізація на рівні 16%.

Особливостями третього етапу (з 2009 р. до теперішнього часу) є поступовий перехід світової торгівлі на нижчу траєкторію зростання; зближення темпів світового ВВП та міжнародної торгівлі та, відповідно, падіння коефіцієнта еластичності світової торгівлі за ВВП до 1.2–1.3; підвищеної волатильності зовнішньоторговельної діяльності.

Очевидно, період глобалізації, який розпочався одночасно з комп'ютерною революцією та підживлювався нею аж до світової фінансово-економічної кризи, можна вважати таким, що завершився. Передумови для наступного етапу можуть з'явитися разом із новим фундаментальним технологічним проривом, який виявиться порівнянним з ІКТ за рівнем впливу на світовий соціально-економічний розвиток і згенерує потужні транскордонні потоки товарів, послуг, інвестицій, технологій, людей. Деякі закордонні вчені вважають, що наразі встановилися “нормальні” умови для світового виробництва та світової торгівлі. У аналітичному обороті навіть виник термін “велика нормалізація” (great normalisation).

Різні аналітики пов'язують уповільнення темпів світової торгівлі зі слабким глобальним зростанням, особливо у сфері інвестицій, зменшенням темпів зростання експорту капіталу та проміжних товарів у рамках глобальних ланцюжків створення вартості, зниженою динамікою Китаю, структурними зрушеннями у напрямку збільшення частки послуг у багатьох країнах та посиленням протекціоністських настроїв. Скорочення

темпів зростання торгівлі може бути пов'язане не тільки з уповільненням економічного зростання в майбутньому, а й сприяти йому.

Практично всі експерти-економісти єдині в тому, що падіння світової торгівлі в середині поточного десятиліття було зумовлене скороченням світових цін на сировинні товари – енергетичні ресурси та продукцію гірничодобувної промисловості. Однак, враховуючи, що за вартістю частка енергоресурсів у світовій торгівлі товарами становить лише приблизно 10–12%, а продукції гірничодобувної промисловості – менше 4%, цей фактор не можна вважати домінуючим і пояснюючим різкий спад світової торгівлі.

Уповільнення темпів зростання світової торгівлі в певному, але поки що відносно невеликому ступені пов'язане з різними обмеженнями на експортно-імпортні операції, які вводяться урядами щодо інших країн і торгових партнерів [9, с. 80].

Так, за оцінками експертів Світового банку, "протекціоністські заходи, що здійснюються країнами G20, торкнулися торгових потоків на суму понад 1 трлн дол., або майже 7% світової торгівлі товарами.

Порушення відтворювальних процесів внаслідок підвищення рівня протекціонізму якщо і відбувається, то на короткий період часу, а потім швидко все відновлюється. Крім того, збитки завдаються не тільки країні, проти якої спрямовані дискримінаційні заходи, а й власній економіці.

По-перше, при сучасному рівні відкритості економік для іноземних товарів та капіталу, обміну інформацією, ідеями, ліцензіями, технологіями тощо у світі практично повністю зникла монополія на випуск товарів широкого споживання, а виробництво перестало бути лімітуючим фактором. У світовій економіці домінує покупець і йде серйозна конкурентна боротьба за ринки збуту та покупця. Якщо якісь обмежувальні заходи з боку тієї чи іншої країни торкнулися суттєвих масивів товарів, що імпортуються з іншої країни, то це зовсім не означає пропорційного зниження обсягу світової торгівлі, оскільки заміну постачальникам знайти дуже просто.

Одна з найважливіших характерних рис сучасної світової економіки полягає в тому, що будь-яка продукція може бути вироблена десятками країн світу і доставлена в будь-яку точку планети в будь-яких кількостях. У цьому виробничі витрати не грають настільки істотної ролі, як раніше, оскільки йдеться про завоювання ринку. На сучасному етапі це стає однією з найважливіших цілей зовнішньо- та внутрішньоекономічної політики держави.

Уряди, якщо вони зацікавлені у зміцненні позицій своїх компаній на зовнішніх ринках, можуть впливати на витрати національного виробника настільки, що витрати, пов'язані з випуском товарів, можуть бути зроблені приблизно однаковими або порівнянними зі світовими цінами. І тому розроблено великий інструментарій державного регулювання від субсидування виробництва (призводить до зниження витрат виробника) до ослаблення податкового навантаження (спрямовано на зниження собівартості продукції і на ціни).

По-друге, практично під час укладання угоди учасники зовнішньоекономічної діяльності виходять із власних інтересів та економічних детермінант. Головними виступають суто економічні міркування, насамперед забезпечення прибутковості як мети, результату угоди і торгової операції. Кожен продавець готовий піти на компроміс, ущемити у чомусь свої амбіції, знизити ціну чи свою частку прибутку, щоб укласти контракт на постачання.

Об'єктивно багато що у подібних рішеннях визначається витратами виробництва та собівартістю продукції, як нормою, так і масою прибутку, яка дістається виробнику. І в цих показниках, як показує практика, наприклад, китайські виробники мають дуже високий запас міцності у торговельній війні зі США через нижчу ціну праці у своїй країні. Без особливої шкоди для рентабельності вони можуть піти на зниження ціни промислової продукції, яка поставляється на зовнішній взагалі і на американський ринок зокрема. Вони можуть також погодитися з

реструктуризацією цін на користь мит приймаючої сторони (як, наприклад, у випадку зі США). Завдяки низькій вартості робочої сили прибуток, що отримується, виявляється досить значним за абсолютним розміром, щоб витримати тиск цього цінового фактора і все одно залишатися "на плаву" [12, с. 14].

Хід глобального економічного розвитку в останнє десятиліття свідчить про те, що внесок міжнародної торгівлі в динаміку світового ВВП досяг, мабуть, своєї межі в рамках створених на цей час продуктивних сил і техніко-технологічних систем (комп'ютеризація, автоматизація, роботизація, транспортна інфраструктура, логістика, енергетика та ін.). Є підстави припускати, що показник еластичності світової торгівлі ВВП вийшов на оптимальний рівень у категоріях пропорцій суспільного відтворення.

Визначальним чинником динаміки міжнародної торгівлі було і залишається зростання світового ВВП. Однак у найближчому майбутньому його примноження не обов'язково буде пов'язане з подальшою інтенсифікацією зовнішньоторговельних трансакцій. Можуть спостерігатись і протилежні тенденції. Враховуючи зростання глобальної економіки, що продовжується, важливо сконцентрувати увагу на виявленні причин підвищення волатильності світової торгівлі в поточному десятилітті порівняно з початком 2000-х рр., не обмежуючись аналізом її структурних, галузевих або регіональних показників. Фундаментальними причинами змін, що відбуваються, слід вважати вичерпання потенціалу глобалізаційних процесів у їх нинішній формі, завершення висхідної хвилі комп'ютеризації та інформатизації економіки і, нарешті, уповільнення темпів зростання Китаю, який донедавна виступав у ролі головного локомотива всього світогосподарського розвитку.

Отже, уповільнення динаміки світової торгівлі сигналізує про початок кардинальної перебудови всієї системи міжнародних економічних відносин і формування в ній нових довготривалих тенденцій. У цьому

контексті не слід перебільшувати масштаби та наслідки реакції світової торгівлі на ускладнення торговельно-політичних відносин між США та КНР. У той же час при аналізі перспектив подальшого глобального розвитку слід максимально враховувати підвищення ступеня його невизначеності та розглядати широкий спектр можливих сценаріїв майбутнього.

Висновки до першого розділу

У результаті аналізу теоретико-методологічних засад розвитку світової торгівлі можна зробити кілька ключових висновків:

1. Світова торгівля є основою сучасного світового господарства, оскільки забезпечує міжнародний обмін товарами, послугами, капіталом і технологіями. В умовах глобалізації вона набуває ще більшого значення, оскільки зростає взаємозалежність між країнами. Основними рушійними силами цих процесів виступають транснаціональні корпорації, інформатизація, розвиток логістичних і комунікаційних систем. Участь у зовнішній торгівлі дозволяє країнам оптимізувати структуру виробництва, стимулювати економічне зростання, підвищити конкурентоспроможність і впроваджувати нові технології. Водночас, глобалізація створює як переваги, так і виклики, зокрема, зростання залежності країн, ризики втрати економічного суверенітету та посилення соціально-економічної нерівності.

2. Еволюція наукових підходів до пояснення міжнародної торгівлі показала різноманітність бачень вигод від торговельного обміну. Починаючи з меркантилізму, теорія торгівлі пройшла шлях до класичних концепцій абсолютних та порівняльних переваг Адама Сміта та Девіда Рікардо. Сучасні теорії, такі як модель Хекшера-Оліна та концепції економії від масштабів, пояснюють торговельні процеси через ефективне використання ресурсів і спеціалізацію. Загальним висновком усіх теорій є

те, що торгівля сприяє підвищенню рівня добробуту, за умов раціонального використання національних переваг і адаптації до умов глобального ринку. У сучасному світі також важливо враховувати вплив державного регулювання, протекціоністських заходів та трансформації торговельної політики.

3. Динаміка міжнародної торгівлі визначається багатьма чинниками: інституційними (глобалізація, лібералізація), техніко-технологічними (розвиток ІКТ, автоматизація, контейнеризація), організаційно-управлінськими (нові моделі менеджменту, глобальні ланцюги створення вартості) та просторовими (поява нових ринків і центрів економічного зростання). Значну роль відіграє державна підтримка, інвестиції в інфраструктуру, а також економічні кризи, які коригують темпи та напрямки торгівлі. Нині світова торгівля переходить до нової фази, яка характеризується зменшенням темпів зростання, підвищеною волатильністю та змінами у структурі світових потоків. Це вимагає від країн гнучкості, адаптації до змін і пошуку нових стратегій у глобальній конкуренції.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СВІТОВОЇ ТОРГІВЛІ

2.1. Динаміка та структура світової торгівлі у XXI столітті

Нестабільність у розвитку міжнародної торгівлі особливо виявилася після пандемії; в останні роки вона стала більшою мірою неоднорідною, фрагментарною, що відхиляється від усталених тенденцій і знаходиться під впливом серйозних геополітичних проблем. У зв'язку з цим у перспективі глобальні моделі торгівлі будуть зазнавати суттєвих змін.

Спад у світовій торгівлі у 2020 р. був найсерйознішим із періоду кризи 2008-2009 рр., однак у 2021 р. торгівля відновила за рахунок зростання світових цін на сировину та глобального попиту. Відновлення продовжилося і в 2022 р. і почало згасати лише в другому півріччі внаслідок геополітичної напруженості, економічної невизначеності та змін у моделях торгівлі. Відповідно, у 2023 р. світова торгівля вступила у стані падіння. У 2022 р. відношення світового експорту до світового виробництва зменшилося на 1,5% з рекордних за всю історію 30,5% [36]. При цьому слід зазначити, що торгівля в рамках регіональних торгових угод (РТС) останніми роками була стійкішою, що пов'язано з самої специфікою РТС, де передбачені стабілізуючі механізми для порівняно швидкого відновлення торгівлі.

Важливо, що темпи зростання зовнішньої торгівлі країн стали серйозно відрізнятися, тоді як до 2020 р. це зростання було у межах країн найбільш рівномірним (особливо групи розвинених країн). Оскільки постпандемічне відновлення світової економіки було нерівномірним, а вплив шоків 2022 р. на країни був різним, то й динаміка торгівлі у розрізі країн стала більш диференційованою. Частково така неоднорідність обумовлена волатильністю світових цін на сировину, проте спостерігаються відмінності в темпах зростання торгівлі навіть у країн зі

схожою структурою експорту. Загалом у порівнянні з історичними тенденціями нинішня торгівля демонструє підвищені неоднорідність та волатильність.

Обсяг міжнародної товарної торгівлі у 2022 р. склав 25 трлн доларів, послугами – 6,5 трлн доларів. Постраждавши від пандемії у 2020 р., світова торгівля добре відновлювалася у 2021–2022 роках. Історично більш стійка торгівля послугами, обвалившись у 2020 р., відновлюється повільніше за торгівлю товарами, особливо у розвинених країнах. За останнє десятиліття міжнародна торгівля товарами була більш нестабільною – у 2011–2014 роках вона майже не росла, впала у 2015–2016 р., знову досягла піку у 2019 р., різко скоротилася у 2020 р., різко відновилася у 2021 р. та досягла чергового піку у 2022 р. З 2010 р. міжнародна торгівля товарами зросла 40%. При цьому, наприклад, торгівля Китаю зросла майже вдвічі (проте це зростання зупинилося в 2022 р.). Серед характерних тенденцій слід зазначити, що починаючи з 2016 р. у країнах, що розвиваються, темпи зростання імпорту перевищували темпи зростання експорту, що пояснюється зростанням споживчого попиту у цій групі країн. У 2022 р. імпорт розвинених країн зростав швидше за цей показник у країнах, що розвиваються (імпорт США особливо швидко став зростати після пандемії).

Якщо вартісний обсяг міжнародної торгівлі розподілений між розвиненими країнами, та тими, що розвиваються, то в торгівлі послугами її дві третини припадає на розвинені країни. Загалом значення розвинених країн як експортерів знижується, але торгівля, як і раніше концентрується у цій групі країн, а також у Східній Азії. Частка торгівлі в рамках «Південь – Південь» зросла у 2010–2022 роках з 17% до 21% від сукупного обсягу міжнародного обміну, але тут є значну частку торгівлі посідає Китай [40. с. 9]. У 2022 р., незважаючи на початок повномасштабного вторгнення РФ в Україну, торгівля росла за найбільшими двостороннім потокам, однак,

наприклад, щодо торгівлі природними ресурсами в Європейському союзі (ЄС) спостерігалися найбільші зміни (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Зміна вартісного обсягу ключових двосторонніх потоків у міжнародній торгівлі, у розрізі товарних груп, 2021–2022 рр.

Сільськогосподарська продукція			
Експортер	Імпортёр	Зміни у 2021–2022 рр., %	Обсяг у 2022 р., млрд дол.
ЄС	ЄС	5	427
Бразилія	Китай	16	51
ЄС	Великобританія	10	50
Мексика	США	14	45
Канада	США	15	42
США	Китай	4	38
ЄС	США	13	34
США	Канада	12	28
США	Мексика	11	21
Бразилія	ЄС	26	20
Природні ресурси			
ЄС	ЄС	63	334
Канада	США	50	167
Австралія	Китай	–16	115
США	ЄС	170	113
Австралія	Японія	77	79
Норвегія	ЄС	113	72
Саудівська Аравія	Китай	46	67
Великобританія	ЄС	155	60
Готова продукція			
ЄС	ЄС	0	2753
Китай	ЄС	15	636
Китай	США	6	558
ЄС	США	15	479
Мексика	США	17	376
ЄС	Китай	–7	260
США	ЄС	10	255
Китай	Гонконг	–16	252
ЄС	Великобританія	–5	231

Джерело: [34]

На рисунку 2.1. представлено обсяги торгівлі сільськогосподарською продукцією у 2022 році. Згідно з даними, найбільшим торговельним партнером за цим напрямом був Європейський Союз. Внутрішньоєвропейська торгівля досягла обсягу в 427 млрд доларів США та навіть за умов лише 5% зростання у порівнянні з попереднім роком, цей показник значно перевищує будь-який інший двосторонній торговельний потік. На другому місці за обсягом торгівлі перебувала Бразилія, яка експортувала до Китаю продукції на суму 51 млрд доларів, цей напрям демонстрував одне з найвищих темпів зростання — 16%. Значні обсяги також спостерігалися в напрямку з ЄС до Великобританії (50 млрд дол., +10%), що є результатом стабільного попиту на аграрну продукцію з боку Великобританії після Brexit. Особливої уваги заслуговує напрям з Бразилії до ЄС, який, хоч і має менший загальний обсяг, демонструє найвищий темп зростання — 26%, що свідчить про посилення інтеграції між Південною Америкою та Європейським ринком [34].

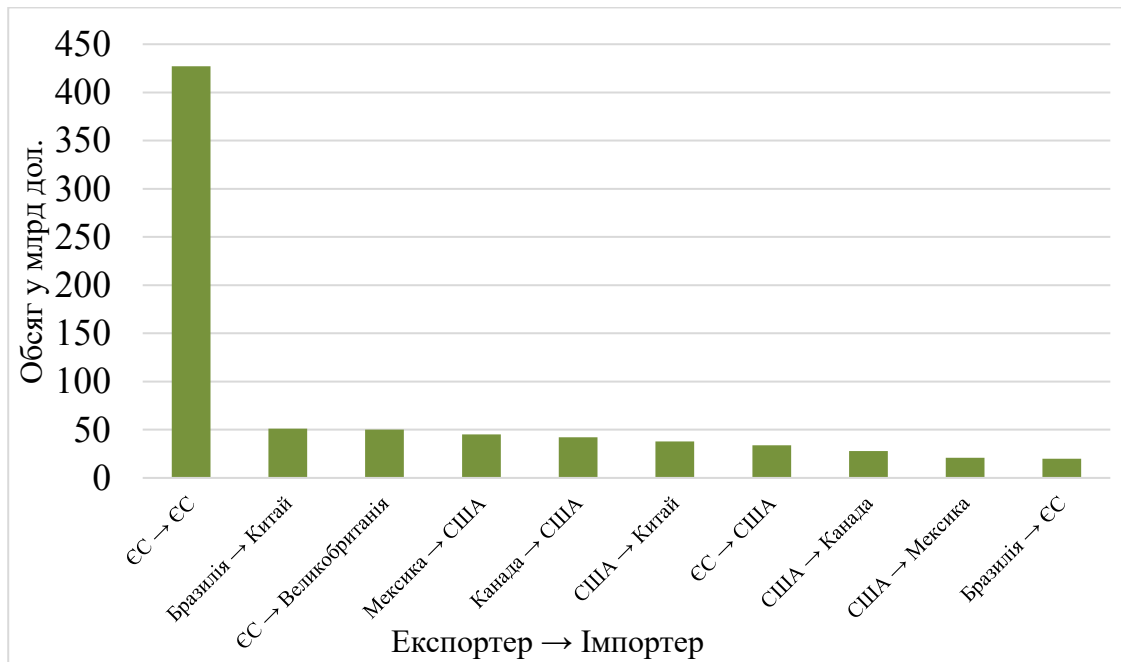

Рис. 2.1. Обсяги торгівлі сільськогосподарською продукцією у 2022 р., млрд дол.

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

На рисунку 2.2. зображено обсяги торгівлі природними ресурсами у 2022 році. Найбільшим торговельним потоком залишалась внутрішня торгівля в межах Європейського Союзу, яка сягнула 334 млрд доларів США, що значно перевищує інші напрямки. Другим за значенням напрямом стала Канада-США з показником 167 млрд дол. Також попри незначне падіння експорту на 16 відсотків, Австралія продовжує активно постачати ресурси до Китаю (обсяг — 115 млрд дол.) [34].

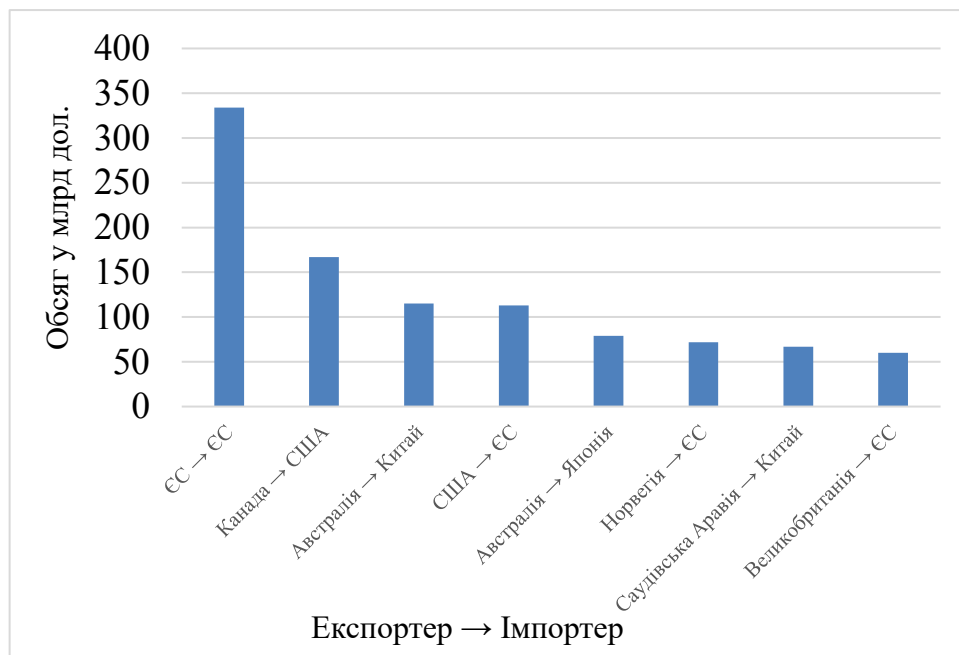

Рис. 2.2. Обсяги торгівлі природними ресурсами у 2022 р., млрд дол.

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

На рисунку 2.3. продемонстровано обсяги торгівлі готовою продукцією у 2022 році. У цій категорії товарів також домінує торгівля в межах Європейського Союзу, де обсяг сягнув 2753 млрд доларів. На другому місці за масштабами — Китай → ЄС із показником 636 млрд дол., що свідчить про важливу роль Китаю як глобального постачальника готової продукції, подібний обсяг експорту Китаю також спостерігався в напрямку до США — 558 млрд дол. Загалом, структура торгівлі готовою продукцією вказує на домінування ЄС, Китаю та США як головних учасників [34].

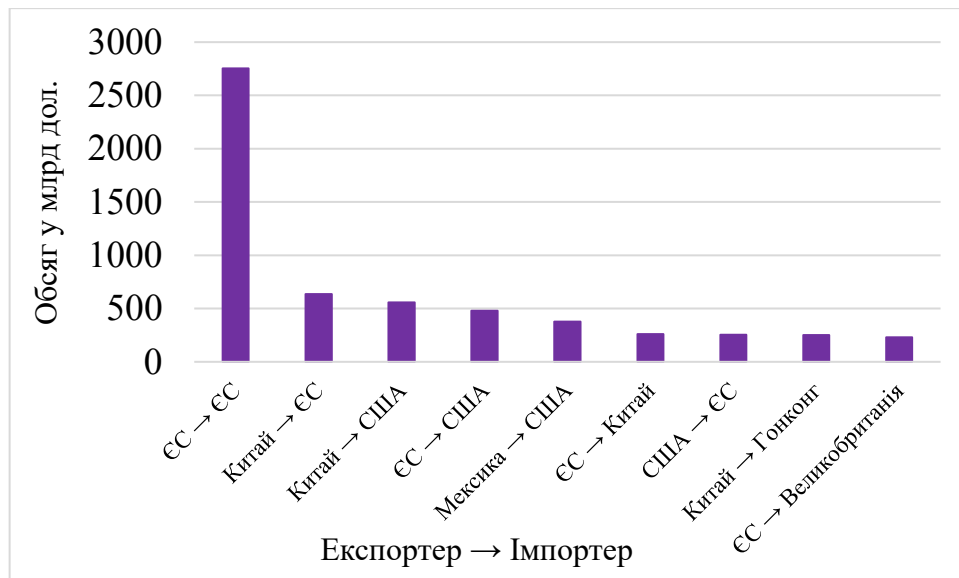

Рис. 2.3. Обсяги торгівлі готовою продукцією у 2022 р., млрд дол.

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

У структурі міжнародної товарної торгівлі понад 40% належить проміжній продукції (понад 10 трлн доларів). Загалом у товарній торгівлі домінує продукція обробної промисловості (3/4 товарної торгівлі), однак у 2022 р. на 50% зросла торгівля природними ресурсами (попередньо постраждавши у 2015 та 2020 рр.) [43].

На рисунку 2.4. зображено динаміку глобалізації протягом останніх кількох десятиліть, що вимірюється через індекс відкритості торгівлі (trade openness index). Цей індекс визначається як сума світового експорту та імпорту, поділена на світовий ВВП. Особливо помітне зростання відбувається після 1990-х років, що можна пов'язати з активною лібералізацією світової торгівлі, розширенням глобальних ринків та впровадженням нових технологій. Пікові значення були зафіксовані на рівні близько 60% у період 2008 року (перед світовою фінансовою кризою), після чого відбулося тимчасове зниження. Графік свідчить про те, що попри короткострокові спади, загальний рівень відкритості світової економіки значно зріс у порівнянні з серединою XX століття [42].

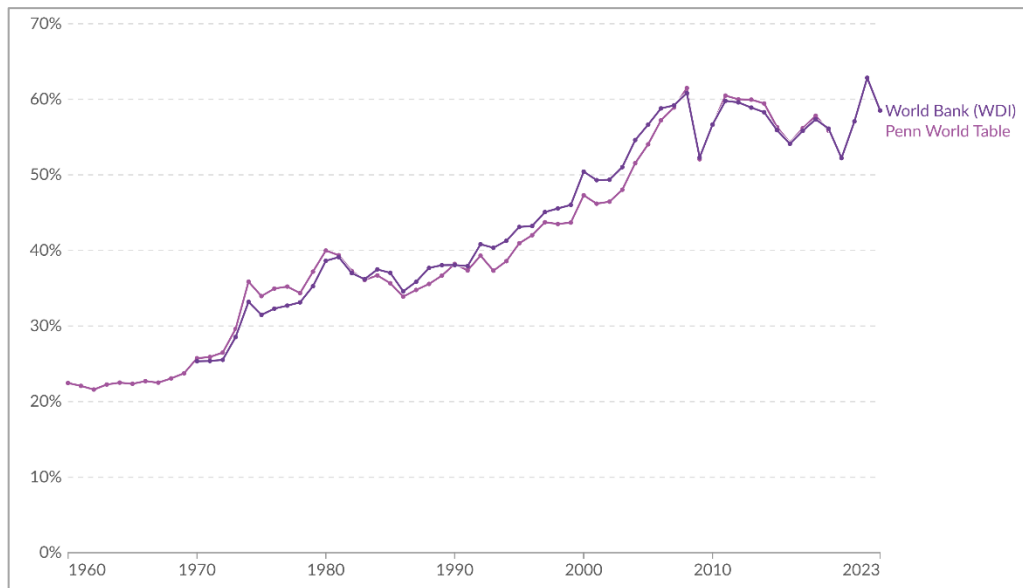

Рис. 2.4. Динаміка індексу відкритості світової торгівлі у 1960–2023 роках
Джерело: [42]

Міжнародна товарна торгівля диференціюється виходячи з стадій переробки. Залежно від того, на якому етапі глобального ланцюжка створення вартості (ГЛСВ) використовуються товари, вони можуть бути первинними, проміжними, споживчими, капітальними (засоби виробництва іншої продукції). У торгівлі розвинених країн більше 50% посідають проміжні товари, і навіть висока частка капітальних та споживчих товарів, однак і для розвинених країн проміжна продукція грає дедалі значнішу роль у їх торгівлі. Найбільші товарні потоки у міжнародній торгівлі формують комунікаційне обладнання, продукцію хімічної промисловості, нафту, вугілля та газ. Крім того, активно торгуються на світовому ринку продукція транспортного машинобудування, нафтопродукти та метали. У торгівлі ключовими послугами є послуги туризму та транспортні послуги, проте суттєво зростають в останні роки телекомунікаційні послуги та послуги професійного консалтингу.

Багато країн, що розвиваються, залежать від імпорту, проте експорт також займає велику частку у їхньому валовому внутрішньому продукті (ВВП), особливо для країн Південно-Східної Азії, Центральної та Східної Європи та Африки. Загалом сучасна міжнародна торгівля суттєво незбалансована; найбільший профіцит у ній має Китай, а також такі країни, як ОАЕ та Саудівська Аравія. США традиційно мають високий дефіцит у зовнішній торгівлі, також він характерний для Японії та Індії. В основному для країн світу (за винятком Африки) торгові дисбаланси країн невисокі за відношенням до їх ВВП, тобто в цілому для економіки країни ці дисбаланси не можна назвати значущими.

Істотну частку в експортному кошику країн, що розвиваються складають природні ресурси та сільськогосподарська продукція, що особливо характерно для країн Африки, Латинської Америки та деяких країн Близького Сходу. Експортний кошик країн, що розвиваються слабо диверсифікований за напрямками та асортиментом. З 2015 р. диверсифікація експорту окремих країн здійснюється неоднорідно. Щодо складності продукції, то найнижчий її рівень в експорті характерний для країн Африки, а найвищий – для розвинених країн (що підтверджується аналізом спеціального індексу складності експорту EXPY, і навіть PRODY).

Стійке зниження міжнародної товарної торгівлі спостерігалось з другої половини 2022 р., тоді як торгівля послугами, навпаки, зростала. У 2023 р. обсяг міжнародної торгівлі становив 31 трлн. доларів, вона знизилася на 3% порівняно з 2022 р., водночас торгівля послугами збільшилася на 8% [36], відображаючи помітніше падіння товарної торгівлі. Зменшення вартісного обсягу світової торгівлі переважно пов'язані з падінням попиту розвинених країн і слабкістю торгівлі країн Латинської Америки та Східної Азії. Зростання торгівлі послугами зумовлене подальшим відновленням туризму (табл. 2.2). Загалом розвиток міжнародної торгівлі залишається суттєво схильним до геополітичної

напруженості, високого рівня заборгованості країн та зростання транспортних витрат експорту товарів та послуг.

Таблиця 2.2

Зовнішня торгівля товарами та послугами окремих країн у 2023 р.

Країна	Товари, % до попереднього року		Послуги, % до попереднього року	
	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт
Бразилія	3	4	-12	2
Китай	0	-4	-5	-5
Індія	-8	0	-7	-6
Японія	3	-1	-12	-4
Південна Корея	3	-2	-12	-8
ПАР	3	8	-3	-10
США	-2	2	-5	-2
ЄС	1	1	-14	2

Джерело: [45]

Виходячи із статистичних даних видно, що торгівля Індії та Китаю повертається до зростання, тому для низки економік тенденції зовнішньої торгівлі покращали. Найбільш виражено зменшилася торгівля країн – експорт упав у 2023 р. на 5%, імпорт – на 7%, тоді як у розвинених країн – на 3% та 4% відповідно [24. с. 5].

Більшість регіонів зіткнулися зі зниженням торгівлі, крім внутрішньорегіональної торгівлі в Африці. Загалом моделі двосторонньої торгівлі країн продовжують відчувати збереження геополітичної напруги.

У таблиці 2.3 представлено порівняльний аналіз пар країн зі зростаючою та знижуваною торговою залежністю у 2023 році. Україна у 2023 році збільшила свою залежність від Європейського Союзу на 5,8%. Схожа тенденція спостерігається і в Бразилії щодо Китаю (+3,0%), Великобританії щодо ЄС (+1,6%) та В'єтнаму щодо Китаю (+1,4%). Зокрема, Південна Корея зменшила залежність від Китаю на 1,2%. Подібна тенденція спостерігається між США та кількома країнами — зниження залежності з боку Бразилії, В'єтнаму та Японії.

Таблиця 2.3

Пари країн зі збільшенням і зниженням залежності в торгівлі,
2023 рік

Зростаюча торгова залежність		Зміни за рік, %	Торгова залежність, що знижується		Зміни за рік, %
Залежна країна	Залежить від		Залежна країна	Залежить від	
Україна	ЄС	5,8	Південна Корея	Китай	-1,2
Бразилія	Китай	3,0	США	Китай	-1,2
Великобританія	ЄС	1,6	Бразилія	США	-1,1
В'єтнам	Китай	1,4	В'єтнам	США	-0,9
Японія	США	1,3	Китай	США	-0,8
Індія	Китай	1,2	Індія	Саудівська Аравія	-0,6
Індія	ЄС	1,2	ЄС	Росія	-0,6
США	ЄС	1,0	Японія	Китай	-0,6
США	Мексика	0,8	В'єтнам	Південна Корея	-0,6

Джерело: [34]

Що стосується галузевої структури, то міжнародна торгівля в 2023 р. знижувалася у всіх секторах, за винятком транспортного машинобудування та фармацевтичних товарів. Найбільше зниження зазнала торгівля транспортним обладнанням (на 17%), енергоносіями (на 17%), продукцією хімічної промисловості (на 10% за рік), одягом (на 12%) та офісним обладнанням (на 13%) [43].

В останні роки актуалізувалися нові циклічні тренди в міжнародному обміні. Так, після пандемії та збоїв у глобальних ланцюжках поставок у 2020–2022 роках загалом міжнародна торгівля та її структура нормалізується, послаблюючи тиск на ціни після суттєвого збільшення попиту на промислові товари внаслідок пандемії.

Транспортна логістика з постачання товарів також стабілізується і адаптується нинішні військові конфлікти у світі. Про нормалізацію міжнародної торгівлі також свідчить різке зниження фрахтових ставок на міжнародні морські перевезення навалочних вантажів і контейнерів вже у другому півріччі 2022 р. (їх зростання до історичних максимумів спостерігалось після початку пандемії).

Аналогічно відновлюються і міжнародні авіап перевезення: зокрема, у травні 2023 р. на 9% порівняно з допандемічним рівнем знизився так званий індикатор глобального комерційного пасажиро-кілометра (PRK), хоча раніше він виріс на 50% за рік. Здебільшого зниження показника відбулося за рахунок відкриття Китаєм своїх міжнародних ринків, внаслідок чого в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні (АТР) кількість перевізників зросла втричі. У результаті міжнародна торгівля вже 2022 р. рекордно зросла (навіть порівняно з 2019 р. та у поточних цінах – на чверть) в основному за рахунок підвищувальної цінової динаміки на світових сировинних ринках (вона була забезпечена в основному енергоносіями). У постійних цінах міжнародна торгівля збільшилася лише на 3,5% [43]. Водночас зберігаються високі ризики уповільнення міжнародної торгівлі через ослабленого світового попиту та геополітичної напруженості.

До ключових факторів, які впливають на міжнародну торгівлю останнім часом, слід віднести:

- 1) позитивне економічне зростання, хоча воно ще нижче від історичних значень і нерівномірне за окремими країнами, що впливає на структуру світової торгівлі;
- 2) збільшення світового попиту на сировину та контейнерні перевезення;
- 3) збереження волатильності світових цін на сировину та ринків цієї сировини внаслідок геополітичної напруженості, що триває;
- 4) подовження глобальних ланцюжків поставок внаслідок змін у торговельній політиці країн;
- 5) зростання застосування обмежувальних заходів у зовнішній торгівлі та субсидій, що спотворюють торгівлю;
- 6) порушення традиційних маршрутів експорту товарів у результаті збоїв у морському судноплаванні (Суецький канал, Червоне море), що веде до зростання транспортних витрат та подовження ланцюжків поставок.

2.2. Вплив глобалізації та регіоналізації на розвиток світової торгівлі

Світова торгівля є невід'ємною складовою глобальної економіки, яка формується під впливом процесів глобалізації та регіоналізації. Взаємопов'язаність національних економік, інтенсифікація міжнародних торговельних потоків, зростання ролі транснаціональних корпорацій (ТНК) та регіональних інтеграційних об'єднань визначають сучасні тенденції розвитку світової торгівлі. Водночас ці процеси мають як позитивні, так і негативні наслідки для країн, що беруть участь у міжнародному обміні.

Глобалізація сприяє розширенню ринків збуту, зростанню конкуренції та підвищенню ефективності виробництва завдяки використанню переваг міжнародного поділу праці. Важливим фактором глобалізації є лібералізація міжнародної торгівлі, що проявляється у зниженні тарифних та нетарифних бар'єрів, гармонізації регуляторних норм і розвитку міжнародних фінансових ринків. Крім того, глобалізація сприяє поширенню технологій, що зменшує витрати на виробництво та логістику, забезпечуючи доступність товарів і послуг для споживачів у різних регіонах світу.

На відміну від глобалізації, регіоналізація зосереджується на зміцненні економічних зв'язків між державами в межах певних географічних регіонів. Цей процес проявляється через створення регіональних торговельних блоків, таких як Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська угода про вільну торгівлю (NAFTA, нині USMCA), Асоціація держав Південно-Східної Азії (ASEAN) та інші. Такі об'єднання сприяють поглибленню економічної співпраці, усуненню торговельних бар'єрів, спрощенню логістичних процесів та підвищенню інвестиційної привабливості країн-учасниць.

Регіоналізація також має низку викликів, зокрема ризик створення торговельних блоків, які можуть спричинити фрагментацію світової економіки та ускладнення торговельних відносин між країнами, що не входять до цих об'єднань. Крім того, у межах регіональних об'єднань можуть виникати економічні дисбаланси між більш і менш розвиненими країнами, що ускладнює їхню інтеграцію в спільний економічний простір.

Існує значна міра невизначеності з приводу того, виникає чи ні новий режим міжнародної торгівлі, але фактом залишаються її серйозні зміни хоча б на рівні глобальних ланцюжків поставок, що реструктуруються, особливо в умовах, коли зростають ризики на глобальних фінансових ринках, економічне зростання уповільнюється, а інвестиційний клімат багатьох країн погіршується. Широке поширення агресивної промислової політики та односторонніх протекціоністських заходів у торгівлі з боку розвинених країн негативно впливає на структурні реформи та експорт у багатьох країнах, що розвиваються. Тому для багатьох країн, що розвиваються, реструктуризація ДЛСВ не є очевидною, оскільки необхідні справедливі правила гри в торгівлі та доступ країн до дешевого та надійного фінансування. Необхідна також політика щодо зниження монопольного домінування транснаціональних компаній (ТНК) та дії зі спрощення передачі технологій, що дозволить країнам, що розвиваються, наростити частку внутрішньої доданої вартості в своєму експорті, поглиблюючи, наприклад, переробку сировини.

Крім того, з'являються елементи, що свідчать про появу нової моделі торгівлі та торговельної політики. Після Другої світової війни розвиток міжнародної торгівлі базувався на прихильності країн до відкритості, яка стримувалась лише незначними міркуваннями безпеки та галузевими пріоритетами, а також на визнанні факту переважного збігу місць виробництва товарів з місцями створення робочих місць та реєстрації (реінвестування) прибутків. Здебільшого у післявоєнні десятиліття міжнародна торгівля розглядалася як каталізатор позитивних

взаємозв'язків між зайнятістю, продуктивністю, інвестиціями та доходами. Навіть у країнах з відсутніми або слабкими зв'язками з міжнародною торгівлею ліберальний режим торгівлі, вбудований у глобальну архітектуру регулювання, надавав багато можливостей для цих країн.

Згодом лібералізації торгівлі, ринків капіталу, розвиток ГЦСС та фінансиалізація ТНК різко звузили можливості для багатьох країн з погляду обліку місцевих пріоритетів соціально-економічного розвитку. У ряді країн це доповнювалося нерівномірністю економічного зростання (злети і падіння), слабкою (і ще більш ослабленою) диверсифікацією економіки, ведучи до так званої передчасної деіндустріалізації національних економік і посилення їхньої залежності від експорту сировини. Слід зазначити, що такі трудомісткі моделі економічного зростання, що ґрунтуються на позиції країн у міжнародній торгівлі як постачальників сировини, виявили нерівні вигоди, які отримують різні країни та групи країн від участі у міжнародній торгівлі, і цей аспект викликав різні дискусії у науковому та експертному співтоваристві ще до пандемії. Проте після 2022 р. ці дискусії переросли в новий консенсус про те, що лібералізація міжнародної торгівлі та економічна глобалізація не є безумовними пріоритетами, а першорядну роль повинні відігравати стійкість глобальних ланцюжків поставок, зайнятість в економіці, питання цифрової безпеки та справедливий енергетичний перехід. Більше того, у політичній економії міжнародної торгівлі перестало домінувати переконання про те, що вигоди від участі у міжнародній торгівлі поширюватимуться широкою групою країн.

За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку (UNCTAD), у 2024 році обсяг світової торгівлі досяг рекордних \$33 трлн (рис. 2.5.), що на 3,7% більше порівняно з попереднім роком. Зростання було зумовлене переважно торгівлею послугами, яка зросла на 9%, додавши \$700 млрд до загального обсягу торгівлі. Торгівля товарами зросла на 2%, що еквівалентно \$500 млрд.

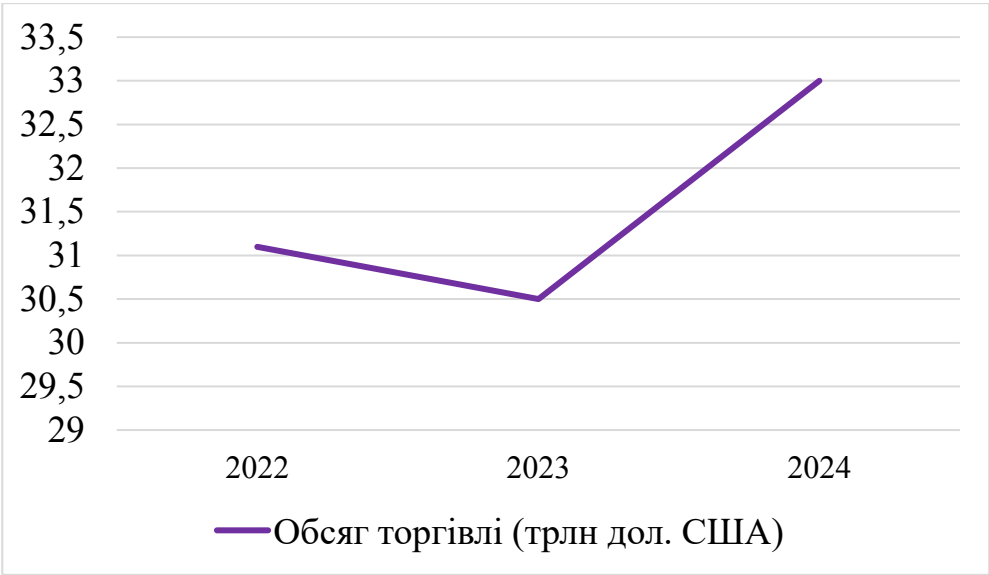

Рис. 2.5. Обсяг світової торгівлі (2022–2024)

Джерело: Складено автором за матеріалами [34]

У 2023 році частка послуг у світовій торгівлі зросла до 24,7%, порівняно з 22,2% у 2022 році. Це свідчить про зростаючу роль цифрових послуг та інтелектуальної власності у глобальній економіці.

У 2022–2024 роках спостерігається активізація укладання регіональних торговельних угод (табл. 2.4). Наприклад, Угода про всеосяжне економічне партнерство між Індонезією та Республікою Корея набула чинності 1 січня 2023 року, передбачаючи лібералізацію понад 92% імпортних тарифів до 2042 року.

Таблиця 2.4

Нові регіональні торговельні угоди (2022–2024)

Угода	Країни-учасниці	Дата набуття чинності
Індонезія – Республіка Корея	Індонезія, Південна Корея	1 січня 2023 року
Індія – Об'єднані Арабські Емірати	Індія, ОАЕ	1 травня 2022 року
Республіка Корея – Камбоджа	Південна Корея, Камбоджа	1 грудня 2022 року

Джерело: [34]

Регіональні угоди сприяють зменшенню торговельних бар'єрів, гармонізації стандартів та розвитку інфраструктури, що позитивно впливає на торгівлю. Наприклад, Угода між Індією та ОАЕ передбачає лібералізацію понад 84% імпорتنих тарифів Індії та 97% тарифів ОАЕ до 2031 року.

Глобалізація та регіоналізація не є взаємовиключними процесами (рис. 2.6.); вони взаємодіють, формуючи сучасну структуру світової торгівлі. Регіональні угоди можуть слугувати як платформи для глибшої інтеграції у глобальну економіку.

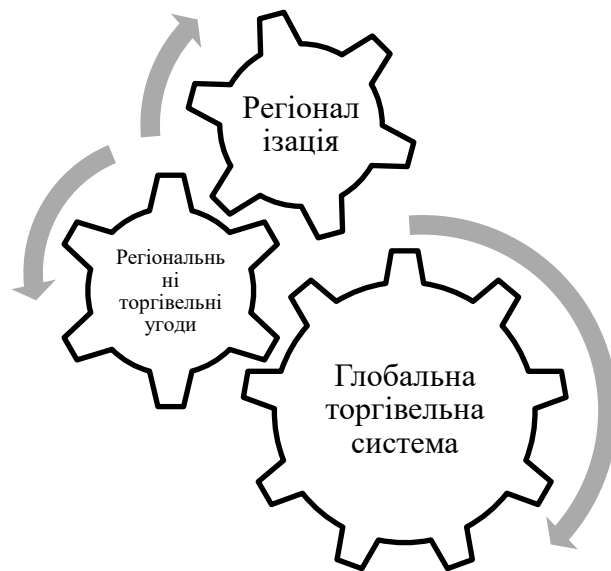

Рис. 2.6. Взаємозв'язок між глобалізацією та регіоналізацією

Джерело: складено автором за матеріалами [34]

У 2022–2024 роках світова торгівля зазнала впливу як глобалізаційних, так і регіоналізаційних процесів. Глобалізація сприяла зростанню торгівлі послугами та інтеграції економік, тоді як регіоналізація забезпечила стабільність та розвиток через укладання нових торговельних угод. Взаємодія цих процесів формує сучасну структуру світової торгівлі, вимагаючи від країн адаптації до змін та активної участі у формуванні торговельної політики.

Отже, глобалізація та регіоналізація є двома взаємопов'язаними процесами, що визначають розвиток світової торгівлі. Глобалізація сприяє формуванню єдиного економічного простору, тоді як регіоналізація концентрується на посиленні інтеграційних зв'язків у межах окремих регіонів. Оптимальне поєднання цих двох тенденцій може забезпечити стійке економічне зростання, зменшити негативні ефекти глобальних криз та сприяти збалансованому розвитку міжнародної торгівлі.

2.3. Перспективи розвитку світової торгівлі в умовах економічної нестабільності

У новій моделі міжнародної торгівлі значним тригером є, по-перше, торговий конфлікт Китаю та США. На початку XXI ст. Китай витіснив США з позиції провідного глобального експортера готової продукції, а торговельний дефіцит США у торгівлі з Китаєм зростає протягом багатьох років. Це призвело до того, що з 2017 р. США почали поступово збільшувати тарифи на китайський імпорт, що призвело до його суттєвого перенаправлення до країн ЄС та Мексики. Торговий конфлікт США та Китаю став важливим аспектом фрагментації торгівлі. З моменту початку зростання взаємних тарифів у 2017 р. частка Китаю в американському імпорті скоротилася у 2017–2023 роках з 22% до 14% [46]. Одночасно М. Ванг та С. Ханнан вказують, що за 2017–2022 роки китайські джерела імпорту до США частково перерозподілилися у інші країни, включаючи В'єтнам та Мексику [49]. Відзначається подовження глобальних ланцюжків поставок і їх загальної ефективності. За збереження фрагментації та додаткові обмеження на торгівлю втрачається міжнародна спеціалізація та вигоди від ефекту масштабу.

Основний парадокс китайсько-американського торгового конфлікту виявляється у нинішньому поверненні імпорту США з Китаю до своїх допандемічних значень, оскільки Китай серйозно наростив експорт

продукції, щодо якої тарифи США не запроваджувалися. У 2022 р. імпорт США з Китаю досяг історичного максимуму 564 млрд доларів, що, ймовірно, відображає тренд зростання міжнародної торгівлі послугами, однак США залишаються ключовим напрямком товарного експорту Китаю. Незважаючи на відновлення імпорту США та Китаю, напруженість призвела до зростання торгових витрат, зниження реальних доходів в обох країнах і, як на це вказує П. Фейгельбаум, досліджуючи торгові війни на прикладі США та Китаю – до того, що основний тягар зростання цін прийняли споживачі імпортованих товарів у США [33]. У свою чергу країни ЄС чи Азії, куди перенаправлявся китайський експорт (замість США) можуть бути бенефіціарами китайсько-американського торгового конфлікту, оскільки можуть забезпечити собі нові інвестиції в інфраструктуру торгівлі, або додаткові інструменти сприяння торгівлі та інвестиціям або використовувати нові можливості експорту в різних галузях.

Загострення торговельного конфлікту між США та Китаєм у 2025 році, ймовірно, призведе до масштабного перерозподілу глобальних торгових потоків. Така зміна викликає неспокій серед третіх країн, які не зможуть конкурувати з китайськими виробниками. Прогнозується, що обсяги експорту китайських товарів до регіонів, які знаходяться поза межами Північної Америки, можуть зрости на 4–9%, оскільки частина торгівлі буде спрямована в інші країни.

У той же час імпорт США з Китаю, особливо у таких галузях як виробництво одягу, текстильна промисловість, та електротехнічне обладнання, прогнозовано зменшиться. Це створює нові ніші для постачальників із третіх країн, які здатні оперативно замінити китайські товари на американському ринку.

Ще однією важливою загрозою є потенційне відновлення американських мит, що може мати серйозні наслідки для країн з найнижчим рівнем розвитку, економіки яких значною мірою залежать від

експорту обмеженого кола товарів і мають слабку здатність адаптуватися до зовнішніх потрясінь.

Проте, на тлі чинного призупинення дії "дзеркальних" тарифів США, частина таких країн може виграти від зміни торговельної кон'юнктури. Це стосується насамперед тих держав, чий експортний профіль близький до китайського — зокрема в галузях легкої промисловості та електроніки, де вони можуть частково перехопити попит [51].

Таких трансформацій у торговельній політиці ще не було в сучасній історії, тому економічні аналітики СОТ використали модель Global Trade Model для виправлення традиційних прогнозів, на цей раз враховуючи вплив мит і зростаючої невизначеності. Початковий прогноз базувався на умовах низьких торговельних бар'єрів та відносної стабільної торгової політики. Було створено альтернативний варіант прогнозу, де враховано нові торговельні кроки, включаючи тимчасове скасування частини митних обмежень США станом на 14 квітня.

На рисунку 2.7. зображено обсяг світової торгівлі товарами та зростання ВВП у 2019-2024 роках, 2025 та 2026 є прогнозами. За базовим сценарієм світовий обсяг торгівлі мав зростати у наступних двох роках майже на 3 відсотки, але після складання нових прогнозів очікується, що торгівля знизиться на 0,2% у 2025 р., після чого передбачене часткове відновлення на рівні 2,5% у 2026 році.

Корекцій зазнали й прогнози глобального ВВП. Базова модель передбачала показник у 2,8% для 2025 року та 2,6% у 2026-му, тоді як оновлена оцінка знижує ці значення до 2,2% та 2,4% відповідно. Це свідчить про загальне уповільнення економічного розвитку на фоні поглиблення торговельних обмежень. Північна Америка у 2025 році негативно впливає на загальний темп зростання торгівлі, зменшуючи його на 1,7 відсоткового пункту, що в результаті призводить до від'ємної динаміки глобального обсягу торгівлі [52].

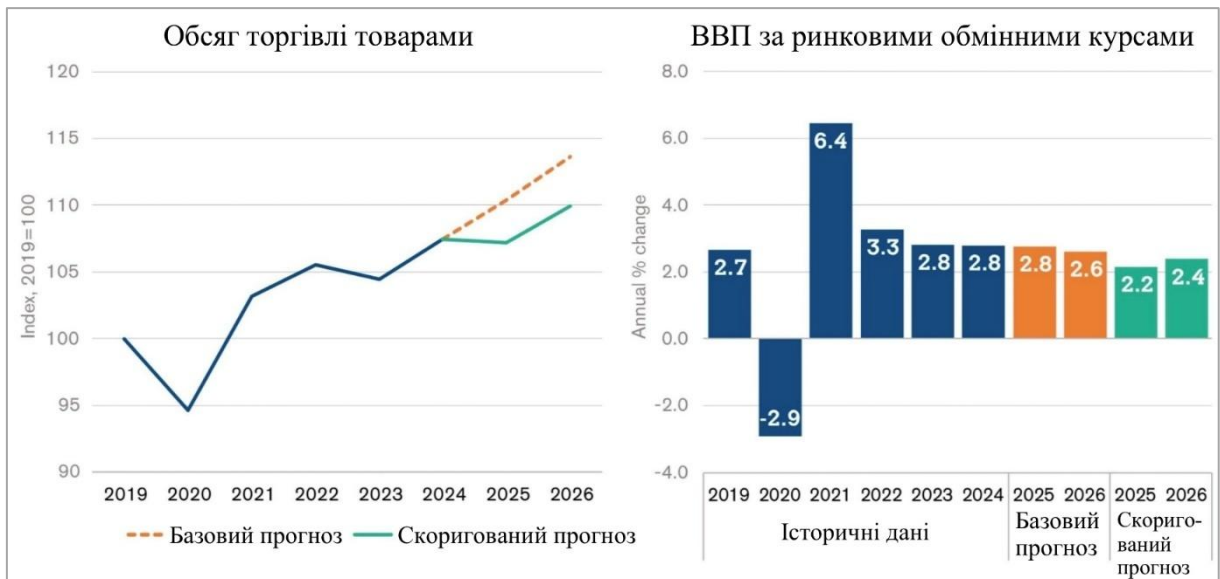

Рис. 2.7. Обсяг світової торгівлі товарами та зростання ВВП,

2019–2026 роки

Джерело: [52]

Слід також вказати на дедалі більшу агресивність торгової політики країн світу, що знаходить своє вираження у нових формах та механізмах експортного контролю, метою якого стають:

1. Забезпечення внутрішніх поставок товарів; у цьому випадку правила СОТ виправдовують застосування експортного контролю необхідністю усунути чи запобігти критичному дефіциту ключових товарів. Однак важливо, щоб заходи експортного контролю були пропорційними масштабам цього дефіциту, і найскладніше завдання – у визначенні такої пропорційності. Класичним прикладом можна вважати пандемію, коли понад 80 країн заборонили експорт медичних засобів індивідуального захисту.

2. Експортні обмеження щодо конкурентів з геополітичних міркувань, коли починає застосовуватися, наприклад, неповне відшкодування ПДВ на експорт, неавтоматичне ліцензування або повна заборона експорту. Стаття XXI ГАТТ передбачає положення про національну безпеку, якою низка країн уже давно прикривається, щоб

відступати від правил СОТ. Ця позиція різко зміцнилася з 2022 р. Після введення рядом експортерів таких заходів суттєво постраждав експорт сировини, у тому числі значущої для виробництва продовольства або переходу до зеленої економіки. Експортні обмеження такого роду можуть бути пов'язані і з постачанням високотехнологічних запчастин або компонентів, наприклад, технологій виробництва чипів у зарубіжних країнах, або з їх продажем США до Китаю. Також США, знову ж таки виходячи з міркувань безпеки, докладають зусиль, щоб виключити компанії Китаю з розробки глобальної цифрової інфраструктури (підводні кабелі).

3. Стимулювання інвестицій у національні переробні компанії. Країна, прагнучи збільшити частку доданої вартості, створюваної всередині країни, орієнтуватиметься на обмеження експорту сировини. Так, Індонезія в рамках енергетичного переходу послідовно у 2009–2014 роках обмежувала експорт нікелю, в результаті повністю заборонивши його, що було обумовлено стимулюванням інвестицій у місцеву переробку руди. Ця політика оспорювалася ЄС у СОТ, і до Індонезії було пред'явлено вимогу привести свою практику у відповідність до норм ГАТТ 1994 р. Крім того, у 2022–2023 роках Замбія та Намібія заборонили експорт літію та інших рідкісноземельних металів, що також було мотивовано прагненням до більшої орієнтації ланцюжків поставок цієї сировини на переробку всередині країни. Звичайно, у разі прийняття таких заходів необхідно розглядати, наскільки інші експортери здатні замінити той чи інший товар на світовому ринку, на якому можуть бути альтернативні експортери, які можуть одержати додатковий вигравш від зазначених заборон.

4. Розширення застосування субсидій, особливо у розвинених країнах, які в рамках своєї промислової політики дедалі частіше використовують їх для сприяння інвестиціям та зайнятості в національній економіці, а також у рамках переходу до зеленої економіки. Так, США

ухвалили кілька законів, які стосуються, наприклад, зниження інфляції, стимулювання виробництва напівпровідників, інвестування в інфраструктуру. Ці нормативні акти стимулюють як нові витрати, так і податки. Кредитування націлене на підтримку виробництва автомобілів, напівпровідників, відновлюваної енергії, а також на вирівнювання ринку праці та згладжування регіональних соціально-економічних диспропорцій.

У ЄС реалізується політика відкритої стратегічної автономії, США також ухвалювали аналогічні законодавчі ініціативи. У межах допускається внутрішнє субсидування чистої енергетики та інших галузей. Однак, на відміну від США ці ініціативи не прописані в бюджеті. Зокрема, слід особливо згадати так звану "Зелену угоду" (Green Deal Industrial Plan, GDIP), в якій окремо передбачено механізм коригування вуглецевих кордонів. Цей план передбачає покупку європейськими імпортерами так званих вуглецевих сертифікатів, що, як передбачається, запобіжить витоку вуглецю, тобто не допустить, щоб імпортери ЄС перенаправилися на купівлю зарубіжних товарів, які можуть бути дешевшими за європейські, але з більшими обсягами викидів. По суті, цей захід є лише додатковим тарифом імпорту, що відповідає ціні викиду вуглецю до ЄС. Ще однією ініціативою ЄС є вимога до зарубіжних імпортерів в ЄС низки товарів (наприклад, деревини, кави, яловичини, какао) довести, що виробництво зазначених продуктів не вело до деградації лісів (наприклад, для пасовищ не вирубувалися ліси).

Подібного роду ініціативи були сприйняті країнами, що негативно розвиваються, і Китай має намір у рамках СОТ оскаржити вуглецеві сертифікати, апелюючи до того, що вони порушують основний принцип режиму найбільшого сприяння, що лежить в основі СОТ. Країни, що розвиваються, в цілому мотивують своє неприйняття до зазначених ініціатив тим, що різним за рівнем розвитку країнам висуваються рівні вимоги. Основний аргумент зводиться до того, що більш розвинені країни історично робили більше викидів вуглекислого газу або вирубували більше

лісів. Важливо й те, що не мало місця багатосторонє обговорення зазначених ініціатив.

У умовах змін моделі міжнародної торгівлі зовсім інакше, ніж раніше, трактуються розподільчі наслідки міжнародної торгівлі. Зростання міжнародної торгівлі не завжди сприяло соціально-економічному розвитку. Гіперглобалізація разом із зростанням ДЛСВ, контрольованих ключовими ТНК розвинених країн, сприяла розширенню міжнародної торгівлі. Однак країни, що розвиваються, були вбудовані в ГЛСВ у їх низькоприбуткових ланках, де використовувалася надмірна некваліфікована робоча сила, і саме це заявлялося розвиненими країнами як порівняльна перевага країн, що розвиваються. Немає жодних достовірних доказів успішності чи згубності такої моделі. Країни, що розвиваються, у свою чергу зробили ставку на те, що матимуть місце деякі побічні ефекти внаслідок їх участі у міжнародній торгівлі проміжною продукцією. Відтворити подібну модель у світі вдалося лише невеликій кількості східноазіатських країн, які свого часу за рахунок ефективного вбудовування у ДЛСВ отримали значний дохід, інвестували його у виробництво та забезпечили свій швидкий соціально-економічний розвиток.

На додаток до цього, у міру того як зростала концентрація експортного ринку, найбільші ТНК посилили свою ренту орієнтовану поведінку та можливості. Різке зростання прибутковості ключових ТНК, що домінують у міжнародному обміні, разом із зростанням їх концентрації багато в чому сприяло зниженню частки у світовому ВВП доходів від праці як фактор виробництва, і ця обставина багато в чому сприяла розвитку нерівної міжнародної торгівлі. Концентрація експорту в країнах, що розвиваються, зростала в останні роки (у тому числі і до пандемії), забезпечуючи все більшими доходами власників капіталу найбільших у світі ТНК. Йдеться про два ключові аспекти:

– посилення концентрації на експортних ринках. Тривале домінування ТНК у міжнародній торгівлі та транскордонних інвестиціях зумовило нерівний доступ до ринку та нерівні вигоди для учасників ринку. Так, у більшості країн, що розвиваються, на незначну кількість ключових компаній припадала висока частка експортних доходів країни, і даний показник концентрації експорту мав тенденцію до зростання останніми роками, особливо в період пандемії.

– посилення асиметрії глобального розподілу доходів на користь власників капіталу. ЮНКТАД відзначає зниження глобальних трудових доходів у 2000–2022 роках з 57% до 53% [33, с. 48], що вказує на посилення домінування у міжнародній торгівлі ТНК, проте ризики та кризи світової економіки лише посилюють асиметрію між глобальними доходами, одержуваними від праці та капіталу.

Реформи торговельної політики мають передбачати диференційовані режими різних країн. Слід враховувати нові форми промислової політики розвинених країн, які ведуть до скорочення глобальних ланцюжків поставок, а також те, що країни, що розвиваються, щоб географічно диверсифікувати свій експорт, будуть змушені шукати нові ринки збуту. Тому торгівля у форматі «Південь – Південь» дасть у майбутньому великі можливості для країн, що розвиваються. У цьому форматі торгівля зростає швидше за світову торгівлю. При цьому в 2022 р. на торгівлю між собою припадало понад половину всієї зовнішньої торгівлі країн, що розвиваються. Даний напрямок (при збереженні торгівлі з розвиненими країнами) забезпечив країнам, що розвиваються, відмінну можливість для диверсифікації їх виробництва та експорту (так само, як і РТС сприяють такій диверсифікації). Ймовірно, програма «Глобальна система торгових преференцій (ГСТП)», розроблена ще 1988 р. в рамках ЮНКТАД, може сприяти подальшому зниженню тарифів у взаємній торгівлі країн, що розвиваються, підтримуючи їх перехід до зеленої економіки. Нинішнє розширення об'єднання БРІКС, ймовірно, сприятиме відкритій

багатосторонній торгівлі, однак у рамках БРІКС торгівля в основному йде між Китаєм та іншими країнами-членами, тобто є певні дисбаланси [35]. У свою чергу, ГСТП також може сприяти зміцненню торгівлі за напрямом «Південь – Південь». Ця система діє на основі так званого дозвільного застереження, прийнятого в рамках ГАТТ, однак у 2010 р. вона отримала новий імпульс у рамках Сан-Паульського раунду переговорів.

Ряд досліджень останніх років присвячений впливу динаміки цін на світових ринках сировини на трансформацію міжнародної торгівлі та економічне зростання. Зростання світових цін на сировину внаслідок пандемії та початку російсько-української війни припинилося до кінця першої половини 2022 р., далі сповільнюючись, за оцінками, в основному за рахунок енергоносіїв [38, с. 51]. Основним фактором зниження цін стало погіршення ситуації з глобальним попитом, зумовлене безпрецедентним посиленням монетарної політики, що послабила інтенсивність глобального економічного зростання. Також обмежувальна грошово-кредитна політика стимулювала переведення інвесторами своїх капіталовкладень із сировини в активи, де відсоткова ставка була вищою.

Крім того, слабке відновлення економіки Китаю сповільнило зростання цін на сировину, чому також сприяла переорієнтація торгових потоків енергетичної сировини. Якщо розглядати окремі товарні групи сировини, то саме різке зниження цін спостерігалось з другої половини 2022 р. до травня 2023 р. на світових ринках енергоносіїв (на нафту – 33%, на газ – 67%), навіть незважаючи на скорочення видобутку в рамках угоди ОПЕК+, оскільки різко зріс видобуток у країнах, що не входять до ОПЕК, і стали активно використовуватись стратегічні резерви нафти окремих країн.

З серпня 2023 р. до лютого 2024 р. спостерігалось незначне зниження світових цін на сировину, що переважно було пов'язано з знижувальною ціновою динамікою на ринку нафти та зростанням її пропозиції з боку США, при цьому перспективи зростання попиту дуже неоднорідними. Ціни на газ, так само як і на нафту, знижувалися внаслідок рясної

пропозиції; у довгостроковій перспективі, швидше всього, відбуватиметься незначне (не таке, як на нафту) зниження цін. Відзначалося зростання цін на продовольство (через феномен Ель-Ніньо), залізну руду (через рекордний випуск сталі в Китаї) та золото (яке частіше звичайного розглядалося як актив - "притулку").

Найбільший негативний вплив, який зазнали країни, що розвиваються, від волатильності світових цін, мала група продовольчих товарів, оскільки ще до початку війни світові ціни на продовольство були близькі до історичних максимумів, збільшуючи тягар для країн-імпортерів. У 2022 р. зростання цін продовжилося (особливо по пшениці та соняшнику), стабілізувавшись лише у 2023 р. При цьому світові та внутрішні ціни на продовольство все ще залишаються високими, чинячи тиск на продовольчу безпеку країн-імпортерів, що посилюється також слабкими валютами цих країн та їх високим борговим навантаженням. Нарешті, слід зазначити зростання монопольного домінування на світових ринках продовольства найбільших ТНК-експортерів. Як наслідок, понад 300 млн людей у світі (з яких третина знаходиться в країнах тропічної Африки) відчувають дефіцит продовольства, що вдвічі більше, ніж було у 2019 році [26].

Також слід зазначити, що спекуляції на аналізованому ринку, економічні шоки та негативні кліматичні умови зумовили зростання кількості голодуючих у світі. Крім того, слід зазначити неоднозначний характер впливу найвищих цін на розподіл доходів усередині країн. Як зазначають С. Мохтаді та Д. Кастельс-Кінтана, якщо для країни характерна порівняно висока капіталомісткість виробництва з високою концентрацією земель у руках великих фермерів, високі ціни на продовольство створюють ренту, вигідну великим багатим землевласникам [39]. Крім того, К. Деконник додатково вказує на те, що у глобальних ланцюжках поставок продовольства, де роль малих фермерів незначна, зростання цін на продовольство відбувається з вини великих ТНК, що повністю

концентрують торгівлю, зберігання і переробку продовольства [31]. Переважно зростання цін на продовольство обумовлене збільшенням нерівності в країнах, що розвиваються, що підкреслює значимість політики забезпечення соціального захисту як споживачів, так і виробників продовольства. Ймовірно, необхідні механізми, які б забезпечували інтеграцію фермерів у світовий ринок, проте бар'єром на цьому шляху стоять монополістичні продовольчі ТНК, що панують на ринку.

Геоелектронічна фрагментація робить помітний внесок у волатильність ринків сировини. Так, у дослідженні Дж. Альвареса оцінюються наслідки фрагментації міжнародної торгівлі сировиною на 48 ключових видів сировини, і відзначається значний вплив фрагментації на волатильність цін у цій групі товарів, особливо якщо торгівля концентруватиметься у геополітичних блоках [17, с. 1]. Незважаючи на нормалізацію світових цін на більшість видів сировини в 2023 р. геополітична напруженість зберігає і ризик геоелектронічної фрагментації міжнародної торгівлі сировиною. Сировина – важливий фактор як виробництва, так і споживання, вона широко використовується у всіх групах країн, і для нього характерна низька еластичність попиту. Проте слід зазначити географічну концентрацію виробництва сировини – три найбільші постачальники забезпечують 75% глобального виробництва, і багато імпортерів покладаються лише на незначну кількість постачальників.

Посилення геоелектронічної фрагментації створює ризики високої волатильності світових цін на сировину, але ці ефекти залежать від того, якою буде ступінь дисбалансів між попитом та пропозицією внаслідок фрагментації, а також від еластичності попиту та пропозиції за ціною за окремими видами сировини. Цінові ефекти, наприклад, важливі для товарів, значимих з погляду енергетичного переходу (нікель, мідь), а також видів сільськогосподарської продукції, що широко продається в багатьох

країнах (у разі, якщо міжнародна торгівля відбуватиметься у межах геополітичних блоків, торгівля цими товарами може постраждати суттєво).

Пандемія та нинішні конфлікти викликали серйозну волатильність світових цін на сировину, яка, у свою чергу, зробила нестійкою інфляцію, ускладнивши монетарну та фіскальну політику для багатьох країн. Зміна клімату та геоекономічна фрагментація можуть ще більше дестабілізувати світові ринки сировини та посилювати волатильність цін, яка залежить переважно від еластичності пропозиції та попиту за ціною. С. Альбриціо відзначає, що чим ця еластичність нижче, тим сильнішою буде реакція цін на раптові зміни попиту та пропозиції [16]. У зв'язку з цим важливим є розуміння швидкості реакції попиту на сировину та її пропозиції, порівняння міри чутливості попиту та пропозиції, в тому числі у довгостроковій перспективі. Також важлива оцінка еластичності у межах різних груп товарів.

Останні дослідження МВФ ґрунтуються на передових роботах, пов'язаних з оцінкою шоків на сировинних ринках [50], що суперечить методикам, представленим раніше. Деякі моделі проводять оцінку відразу по кількох товарах, що є помилковим, так само як і не дуже коректним представляється використання таких оцінок векторних моделей авторегресії. Підхід МВФ передбачає оцінку індивідуальних змін виробництва та споживання сировини за окремими країнами, щоб у результаті оцінити середньозважену глобальну цінову еластичність. Однак це застосовно у разі масштабних шоків, сила яких велика, щоб вплинути на ціни. Це у свою чергу веде до підвищеної концентрації виробництва та споживання, яка характерна для товарних ринків сировини. Таким чином, якщо виробництво товару сконцентровано в невеликій кількості країн, то шок у виробництві в одній країні серйозно вплине на ціни на цей товар у всьому світі.

Такі потрясіння в конкретних країнах можуть мати серйозний вплив на волатильність світового виробництва та споживання сировини, однак

також необхідно брати до уваги і шоки в глобальних ланцюжках поставок (наприклад, проблеми з судноплавством – важливий чинник із боку пропозиції). Значення таких загальних факторів в останні роки особливо зросло у виробництві промислових та продовольчих товарів [37], що пояснюється більшим ступенем синхронізації глобальних бізнес-циклів. Водночас для ринку сільськогосподарської сировини (на відміну від промислової) неспецифічні шоки виробництва істотніші, ніж шоки споживання, оскільки, наприклад, на ринки сільськогосподарської сировини більший вплив мають кліматичні потрясіння (наприклад, повені та посухи ведуть до зниження врожайності).

Слід брати до уваги і еластичність пропозиції, яка за металами (особливо для цинку та міді) буде найнижчою, тоді як для сільськогосподарської сировини – найвищою (зростання світових цін на зерно на 10% веде до збільшення їхнього виробництва протягом року на 6%). Така різниця цілком зрозуміла, оскільки для відкриття нових шахт необхідно набагато більше часу, ніж для внесення добрив (і збільшення врожайності) чи зміни культур. Проте й у різних культур спостерігається диференціація: короткострокова пропозиція менш еластична у багаторічних культур, ніж в однорічних. Так, щоб нові дерева какао почали плодоносити, потрібно п'ять років, а олійної пальми – лише два роки. Якщо розглядати еластичність пропозиції щодо енергоносіїв, то вона вища, ніж у металів, але нижча, ніж у сільськогосподарської продукції.

Важливу роль в оцінці еластичності грають характеристики конкретних товарів, саме можливість їх заміщення, що дозволяє коригувати попит. У дослідженнях МВФ вказується, що еластичність попиту на рис за ціною майже нульова, оскільки лише 10% цього товару продається на світовому ринку, а в Азії ціни на рис субсидуються. За такими товарами, як пшениця, бавовна та чай цінова еластичність перевищує 0,4, тоді як з вугілля та сирої нафти – менше 0,2 (низький показник тут відбиває труднощі заміни цих товарів у короткостроковій

перспективі). По міді та цинку цінова еластичність попиту наближається до нуля, а на олово та свинець становить 0,2–0,3, оскільки цинк та мідь, які використовуються у виробництві сталі та електроприладів, складніше замінити [34]. Разом з тим у міру адаптації ринків до шоків попит та пропозиція на сировину ставатимуть більш чутливими, особливо за металами, та меншою мірою – щодо сільськогосподарських товарів.

Велика нееластичність пропозиції багаторічних культур порівняно з однорічними пояснює різке зростання цін на пшеницю після початку війни та їхнє подальше серйозне падіння. Крім того, свою роль зіграла еластичність попиту, припускаючи можливість заміщення зернових іншими. Особливо нееластичні пропозиція та попит на мінеральну сировину. Країни з найкращим доступом до світових ринків сировини з низькою еластичністю (метали) можуть створювати простір для монетарної політики та бюджетні буфери, щоб бути готовими до можливих шоків. Тому, якщо аграрні та енергетичні субсидії будуть замінюватися цільовими трансфертами, то це сприятиме зростанню еластичності пропозиції та попиту на сировину та зменшить волатильність світових цін на неї. Дж. Альварес вказує, що за рахунок між міжнародної торгівлі можна пом'якшити негативні наслідки шоків на ринку сировини [17], що особливо актуально в умовах фрагментації міжнародної торгівлі та геополітичної напруженості.

Світова торгівля є важливим компонентом глобальної економіки, оскільки вона забезпечує розподіл ресурсів, доступ до товарів і послуг, стимулює інновації та сприяє інтеграції національних ринків. Однак у періоди економічної нестабільності, спричиненої фінансовими кризами, геополітичними конфліктами, пандеміями або кліматичними катаклізмами, розвиток міжнародної торгівлі зазнає значних викликів. Такі кризи створюють непередбачувані умови для світових ринків, впливають на виробничі ланцюги, транспортну логістику та на зміну політики торговельного протекціонізму. У цьому контексті перспективи розвитку

світової торгівлі тісно пов'язані з рівнем адаптивності глобальної економіки до нових реалій.

Одним із основних факторів, що визначає динаміку світової торгівлі в умовах нестабільності, є трансформація глобальних ланцюгів постачання. Багато компаній переосмислюють свою залежність від окремих ринків і починають диверсифікувати свої виробничі потужності. Прикладом є зменшення залежності від Китаю як основного виробничого хабу на тлі пандемії COVID-19 та подальших геополітичних напружень. Компанії активізують політику так званого «friend-shoring» або «nearshoring», тобто перенесення виробництва до країн-союзників або ближчих географічно регіонів. Це свідчить про поступову переорієнтацію світової торгівлі з глобалізованих на регіоналізовані моделі співпраці.

У періоди криз також активізується державна участь у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності. Посилення торговельного протекціонізму, встановлення мит, квот, а також нетарифних бар'єрів стає поширеною практикою. Наприклад, після російського вторгнення в Україну багато країн застосували санкції до РФ, що спричинило масштабні зміни в енергетичній та аграрній торгівлі. Це, у свою чергу, призвело до зміни торговельних потоків, зростання цін на продукти харчування та енергоносії.

Разом з тим, світова торгівля демонструє здатність до відновлення після криз (табл. 2.5). За даними Світової організації торгівлі (СОТ), обсяг світового експорту товарів у 2023 році збільшився на 1,7% після спадів у 2020–2022 роках. Очікується, що в 2025 – 2026 роках темпи зростання торгівлі залишатимуться помірними, але стабільними завдяки технологічним інноваціям, цифровізації, розвитку електронної комерції та поглибленню регіональних торговельних угод, таких як RCEP (Регіональне всеосяжне економічне партнерство).

Таблиця 2.5

Динаміка зростання світової торгівлі (2023 – 2025, прогнози СОТ)

Рік	Обсяг експорту товарів (зміна, %)	Основні події, що вплинули на торгівлю
2023	+3,5	Інфляція, війна в Україні, енергетична криза
2024	+1,7	Високі ставки центральних банків, логістичні затримки
2025 (прогноз)	+2,5	Перехід до регіоналізації, зростання електронної торгівлі

Джерело: [50]

Іншим визначальним чинником є діджиталізація торговельних процесів. Розвиток цифрових платформ, блокчейну, смарт-контрактів, а також електронних митних систем значно підвищує прозорість, безпеку та швидкість міжнародних торговельних операцій. Наприклад, платформи типу Alibaba, Amazon Global, Shopify спрощують вихід малого й середнього бізнесу на світові ринки, мінімізуючи транзакційні витрати.

Водночас виклики кібербезпеки, фрагментація інтернет-простору та нерівномірний доступ до цифрових технологій між країнами ускладнюють потенціал повної діджиталізації торгівлі. Це загострює розрив між розвиненими економіками та країнами, що розвиваються. Крім того, високий рівень заборгованості, валютні коливання та інфляційні ризики змушують держави застосовувати валютні обмеження, що також уповільнює товарообіг.

У сучасних умовах глобальної економічної турбулентності міжнародна торгівля стикається з низкою нових викликів, які суттєво впливають на динаміку світового обміну товарами та послугами (табл. 2.6). Зростаюча напруга у міжнародних відносинах, поширення протекціоністських підходів у торговельній політиці, а також загострення

проблем, пов'язаних зі змінами клімату та технологічними загрозами, формують складне середовище для сталого розвитку світової торгівлі. До таких ризиків належать як традиційні економічні чинники — фінансові кризи, валютна нестабільність, так і нові явища, як кіберзагрози [50].

Таблиця 2.6

Основні ризики для розвитку світової торгівлі в умовах економічної нестабільності

Ризик	Характеристика	Потенційний вплив
Геополітична напруженість	Війни, санкції, порушення логістики	Зменшення доступу до ринків
Протекціонізм	Введення мит, обмежень, преференцій для вітчизняних виробників	Зниження обсягів міжнародного обміну
Кліматичні катастрофи	Посухи, повені, пожежі в аграрних регіонах	Дефіцит продовольства
Фінансові кризи	Девальвація валют, криза ліквідності, боргові обмеження	Падіння імпорту/експорту
Кіберзагрози	Хакерські атаки на логістику та фінансові системи	Збої в електронній торгівлі

Джерело: складено автором за матеріалами [50]

У довгостроковій перспективі світова торгівля буде орієнтуватися на сталий розвиток. Екологічні стандарти, вуглецеві мита, вимоги щодо скорочення викидів CO₂ формують нову модель торгівлі, де важливу роль відіграє не лише вартість продукції, а й її екологічний слід. Європейський Союз, наприклад, уже імплементує механізм СВМ (Carbon Border Adjustment Mechanism), який зобов'язує експортерів дотримуватися стандартів декарбонізації.

Перспективи світової торгівлі залежать від здатності міжнародних організацій, зокрема СОТ, МВФ, Світового банку, модернізувати механізми глобального регулювання та створити умови для більш справедливої, відкритої й інклюзивної торгівлі. Умовою сталого розвитку міжнародної торгівлі є забезпечення балансу між лібералізацією та захистом національних інтересів, між глобалізацією та регіоналізацією.

Незважаючи на значну волатильність зовнішнього середовища, світова торгівля демонструє тенденції до адаптації та трансформації. Умовами її подальшого розвитку є цифровізація, екологізація, регіональна інтеграція та модернізація торговельної політики. В умовах нестабільності ключовими стають гнучкість, інноваційність та стратегічне партнерство між державами.

Висновки до другого розділу

На основі проведеного аналізу сучасних тенденцій та перспектив розвитку світової торгівлі можна зробити наступні висновки:

1. Упродовж останніх років світова торгівля демонструє високий рівень нестабільності та волатильності, зумовленої пандемією COVID-19, геополітичними конфліктами, економічною невизначеністю та змінами в глобальних ланцюгах постачання. Після різкого падіння у 2020 році міжнародна торгівля відновилася у 2021–2022 роках, однак у 2023 році знову почала спадати. Особливо знизилася торгівля товарами, тоді як послуги, навпаки, зростали. Структура торгівлі також зазнала змін: зростає частка проміжної продукції, а також спостерігається зсув у бік торгівлі послугами, зокрема цифровими. Торгівля між країнами, що розвиваються (формат «Південь – Південь»), стає дедалі важливішою. Загалом міжнародна торгівля стає більш фрагментованою, залежною від регіональних і глобальних подій.

2. Глобалізація та регіоналізація є паралельними процесами, що одночасно впливають на розвиток світової торгівлі. З одного боку, глобалізація сприяє розширенню ринків, поширенню технологій і зниженню торговельних бар'єрів. З іншого — регіоналізація веде до створення потужних економічних об'єднань, які спрощують торгівлю між країнами-учасницями, але водночас можуть поглиблювати нерівність між країнами та ускладнювати взаємодію з тими, хто не входить до таких блоків. Сучасна світова торгівля формує нову модель, у якій акценти зміщуються з ліберальної глобальної відкритості до більш контрольованої, стратегічно орієнтованої співпраці. Поряд із цим загострюється дискусія про справедливість доступу до ринків та вигоди від торгівлі.

3. В умовах зростання геоекономічної фрагментації, торговельних конфліктів, енергетичних та кліматичних ризиків, перспективи світової торгівлі залишаються неоднозначними. Зокрема, конфлікт між США і Китаєм призвів до змін у напрямках торгових потоків, а також до формування нових стратегій у сфері імпорту та експорту. Зростає роль держав у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності, через запровадження експортного контролю, субсидій, тарифів і регуляторних бар'єрів. Багато країн переходять до політики «nearshoring» — перенесення виробництва ближче до кінцевих ринків. Значний вплив на торгівлю мають зміни на ринках сировини, волатильність цін і дисбаланси між попитом та пропозицією. Це все змушує країни адаптуватися, шукати нові ринки, зміцнювати внутрішні ланцюги створення доданої вартості та вдосконалювати політику підтримки національного виробництва.

ВИСНОВКИ

1. Світова торгівля є ключовим елементом глобальної економіки, сприяючи міжнародному поділу праці, зростанню економік країн та забезпеченню доступу до товарів і послуг. В умовах глобалізації вона набуває ще більшого значення, оскільки інтеграційні процеси сприяють посиленню економічних зв'язків між державами та формуванню нових механізмів економічної взаємодії.

2. Аналіз основних теорій міжнародної торгівлі засвідчує, що класичні концепції, такі як теорія абсолютних і порівняльних переваг, залишаються актуальними, але доповнюються сучасними підходами, зокрема теоріями конкурентних переваг Майкла Портера, нової торговельної теорії та теорії глобальних ланцюгів вартості.

3. Водночас розвиток світової торгівлі визначається низкою чинників, серед яких: технологічний прогрес, рівень конкуренції, регіональна інтеграція, зміни у глобальному споживанні, екологічні виклики, а також торговельна політика держав.

4. Сучасні тенденції світової торгівлі свідчать про її постійне зростання, хоча динаміка може змінюватися під впливом глобальних криз, торговельних конфліктів, змін у попиті та пропозиції. В останні десятиліття спостерігається зростання ролі країн, що розвиваються, у міжнародній торгівлі, активний розвиток електронної комерції, зміцнення регіональних торговельних угод та посилення ролі транснаціональних корпорацій. Також важливим трендом є зміщення виробничих потужностей до Азії, що змінює структуру світової економіки.

5. Глобалізація та регіоналізація відіграють значну роль у формуванні міжнародних торговельних потоків, сприяючи створенню нових економічних союзів і зон вільної торгівлі. Однак поряд із позитивними наслідками глобалізація породжує ризики, такі як залежність

економік від зовнішніх факторів, загострення конкуренції та поширення торговельних бар'єрів.

6. Перспективи розвитку світової торгівлі в умовах економічної нестабільності значною мірою залежать від адаптації міжнародних компаній до змін у попиті, запровадження цифрових технологій, розвитку екологічно стійких бізнес-моделей, а також ефективності державної політики щодо підтримки зовнішньої торгівлі. Попри виклики, такі як геополітичні ризики, інфляція, зростання протекціонізму та зміна логістичних ланцюгів, світова торгівля залишається важливим драйвером економічного розвитку.

Отже, подальший розвиток світової торгівлі залежатиме від здатності держав і бізнесу ефективно реагувати на сучасні виклики, впроваджувати інноваційні підходи, використовувати переваги цифровізації та екологічних стандартів, а також посилювати міжнародне співробітництво для забезпечення стабільного зростання глобального торговельного обміну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильківський, Д. М.. Митне та логістичне регулювання в системі міжнародних економічних відносин: монографія. Хмельницький: ХНУ, 2020. 447 с.
2. Венгерська, Н., & Лубенець, І. (2021). РЕТРОСПЕКТИВА ТЕОРІЙ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ. *Економічний простір*, (175), 19-22.
3. Гаврилюк, І. (2022). РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ. *Економіка та суспільство*, (45).
4. Давиденко Г. Й. (2020). Теоретичний аспект впливу стандартів на міжнародну торгівлю. *Інноваційна економіка*. № 9–10. С. 5–10. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/327>
5. Комшук І. О. Трансформація системи управління ТНК в умовах глобальної конкуренції та посилення ролі науково-технічного прогресу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/32608338.pdf>
6. Кононенко Л. В. Трансформування міжнародної торгівлі в умовах глобалізації і цифровізації економіки. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 5 (5). – С. 110–121.
7. Ковтун Т. Д., Матвієнко А. П. Актуальні тренди міжнародної торгівлі товарами та особливості зовнішньої торгівлі України. *Бізнес Інформ*. 2019. № 9. С. 28–35.
8. Коробко А. В., Туль С. І. Діджиталізація міжнародної торгівлі: особливості та мегатренди. Актуальні проблеми теорії та практики міжнародних економічних відносин в умовах глобальної трансформації. Полтава : ПУЕТ, 2020. С. 42-44.
9. Лещенко М. М., Пасенко В. М. Сучасні фактори активізації міжнародного бізнесу в Україні та світі. *Modern Economics*. 2021. № 26. С. 74–83.

10. Міщенко Д. А., Міщенко Л. О. Теоретичні основи механізму державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/2_2021/8.pdf
11. Платонова І. О. Теоретичні засади механізмів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 13–14. С. 125–129.
12. Румянцев А. П. Глобальний прояв розвитку міжнародної торгівлі. Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі»: збірник тез, м.Київ, 13 квітня 2017 р. Київ: Національний авіаційний університет, 2017. с. 12-14.
13. Синітович А. М. Історико-правові аспекти розвитку транспортного забезпечення міжнародної торгівлі. Збірник наук. статей Міжнародне право: трансформація доктрини та практики. Київ: КНТЕУ, 2021.
14. Структурні зміни у світовій торгівлі як чинник розвитку внутрішнього ринку України: колективна монографія за ред. д-ра екон. наук, чл.-кор. НААН 107 України Т. О. Осташко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2019. 350 с.
15. Хмелевський О. В. Міжнародна логістика у ключових трендах її розвитку. *Інфраструктура ринку*, 38, 61–67. <https://doi.org/10.32843/infrastuct38-10>
16. Albrizio S. et al. Sectoral Shocks and the Role of Market Integration: The Role of Natural Gas. *AEA Papers and Proceedings*. 2023. Vol. 113. P. 43–46.
17. Alvarez J. et al. Geoeconomic Fragmentation and Commodity Markets. *IMF Working Paper*. 2023. N 23/201.
18. Baldwin R., Freeman R. Risks and Global Supply Chains: What We Know and What We Need to Know. *NBER Working Paper*. 2021. N 29444.

19. Baldwin R., Freeman R. Supply Chain Contagion Waves: Thinking Ahead on Manufacturing ‘Contagion and Reinfection’ from the COVID Concussion. *VoxEU*. 2020. April 1. URL: <https://voxeu.org/article/covid-concussion-and-supply-chain-contagion-waves>
20. Baumgartner T., Malik Y., Padhi A. Reimagining Industrial Supply Chains. 2020. August 11. URL: <https://www.mckinsey.com/industries/advanced-electronics/our-insights/reimagining-industrial-supply-chains>
21. Berthou A., Stumpner S. Trade under Lockdown. *Banque de France Working Paper*. 2022. N 867.
22. Boehm C. E., Levchenko A. A., Pandalai-Nayar N. The Long and Short (Run) of Trade Elasticities. *NBER Working Paper*. 2020. N 27064.
23. Bogmans C. et al. The Power of Prices: How Fast Do Commodity Markets Adjust to Shocks?. *IMF Working Paper*. 2024. N 24/77.
24. Bolhuis M., Chen J., Kett B. Fragmentation in Global Trade: Accounting for Commodities. *IMF Working Paper*. 2023. N 23/73.
25. Bonadio B. et al. Global Supply Chains in the Pandemic. *Journal of International Economics*. 2021. Vol. 133. N 103534.
26. Borchert I., Di Ubaldo M. Deep Services Trade Agreements and Their Effect on Trade and Value Added. *Working Paper*. 2021. N 9608.
27. Bown C. P. The US–China trade war and Phase One agreement. *Journal of Policy Modeling*. 2021. Vol. 43 (4). P. 805–843.
28. Bradford A. The Brussels Effect. How the European Union Rules the World. Oxford: *Oxford University Press*, 2020.
29. Dahl C. Mineral Elasticity of Demand and Supply Database (MEDS). *Colorado School of Mines Working Paper*. 2020. N 2020-2. April.
30. De Soyres F., Gaillard A. Global Trade and GDP Co-movement. *International Finance Discussion Paper. Board of Governors of the Federal Reserve System*. 2020. N 1282. May.

31. Deconinck K. Concentration and Market Power in the Food Chain. *OECD Food, Agriculture and Fisheries Paper*. 2021. N 151.
32. Fajgelbaum P. D., Khandelwal A. K. The Economic Impacts of the US–China Trade War. *Annual Review of Economics*. 2022. Vol. 14. P. 205–228.
33. Fajgelbaum P. D. et al. Trade War and Global Reallocations. *NBER Working Paper*. 2023. N 29562.
34. Global Trade Update March 2024. New York, 2024.
35. Gopinath G. et al. Changing Global Linkages: A New Cold War?. *IMF Working Paper*. 2024. N 24/76.
36. Hudson W. M. Revisiting Albert O. Hirschman on Trade and Development. *American Affairs*. 2022. August 20. URL: <https://americanaffairsjournal.org/2022/08/revisiting-albert-o-hirschman-on-tradeand-development/>
37. Jacks D., Stuermer M. What Drives Commodity Price Booms and Busts?. *Energy Economics*. 2020. Vol. 85. P. 104035.
38. Kilian L., Zhou X. The Econometrics of Oil Market VAR Models. *Advances in Econometrics*. 2023. Vol. 45B. P. 65–95.
39. Mohtadi S., Castells-Quintana D. The distributional dimension of the resource curse: Commodity price shocks and income inequality. *Structural Change and Economic Dynamics*. 2021. Vol. 59 (C). P. 63–78.
40. Qiu H., Shin H. S., Zhang L. Mapping the Realignment of Global Value Chains. *BIS Bulletin*. 2023. N 78.
41. Ricardo D. The Principles of Political Economy and Taxation. London: *J. M. Dent and Sons*, 1948.
42. Ritchie H., Roser M. Trade and Globalization. *Our World in Data*. 2023. URL: <https://ourworldindata.org/trade-and-globalization>
43. Rodrik D. What Next for Globalization? *Project Syndicate*. 2023. March 9. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/failure-ofhyper-globalization-creates-need-for-new-economic-narrative-by-dani-rodrik-2023-03>

44. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. New York, 1977. P. 354–355.
45. Statistics and Trade in International Trade 2023. Recent Trade Patterns: Slowdown, Volatility and Heterogeneity. UN, UNCTAD, 2024.
46. Trade and Development Report: Growth, Debt, and Climate: Realigning the Global Financial Architecture. New York, 2023.
47. Trade Monitoring Updates: A Year of Turbulence on Food and Fertilizers Markets. World Trade Organization (WTO), 2023. February 28.
48. Voluntary Sustainability Standards in International Trade. New York; Geneva, 2022.
49. Wang M., Hannan S. A. Trade Diversion Effects from Global Tensions. Higher Than We Think. *IMF Working Paper*. 2023. N 23/234.
50. World Economic Outlook. Steady but Slow: Resilience amid Divergence. 2024. April.
51. World Trade Organization. Trade Forecast: Global Trade Growth to Pick Up in 2025 After Sluggish 2024. 2025. April 16. URL: https://www.wto.org/english/news_e/news25_e/tfore_16apr25_e.htm
52. World Trade Organization. World Trade Outlook and Statistics – April 2025. WTO Publications. 2025. URL: https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/trade_outlook25_e.pdf
53. World Food Programme (WFP). A Global Food Crisis. 2024. URL: <https://www.wfp.org/global-hunger-crisis>